

KAISA UUSIPAIKKA

Pieni opas
suurille
haaveille

TIETOKIRJALLISUUDEN
VIENNISTÄ KIRJAILIJOILLE JA
KUSTANNUSTOIMITTAJILLE

KAISA UUSIPAIKKA

Pieni opas
suurille
haaveille

TIETOKIRJALLISUUDEN VIENNISTÄ
KIRJAILIJOILLE JA KUSTANNUSTOIMITTAJILLE

HELSINGISSÄ MMXXIII

© Kaisa Uusipaikka, 2023

Tämän projektin valmistumista on tukenut
Jenny ja Antti Wihurin rahasto.

KL 00.6

ISBN 978-952-94-7880-4

TYPOGRAFIA JA TAITTO Petri Latvala

Sisällys

JOHDANTO	Sivu 7
ALUSSA OLIVAT SIBELIUKSEN HIUKSET	11
I OIKEAN LAAJUUDEN LÖYTÄMINEN	13
Etsi sopivaa vertailemalla	16
Karsimisen kauheudesta	19
Kustannustoimittaja vahtii, kyttää ja kyselee	21
II TAKAISINKÄÄNTÄMINEN – MITÄ SE ON?	25
Alankomaalainen kirjoittaa Kennedyn salamurhasta	27
Hallitse massaa ja panosta alkuun	30
Käytä minämuotoa ja briljeeraa tasoilla	35
Tutki, matki ja sovela	39
III HARJOITUKSIA SUOMESTA KIRJOITTAVALLE	45
IV AIKA KULUU, ELI TARKENNA OIKEIN JA HÄIVYÄ HYVIN	55
LOPPUSANAT	63
KIRJALISTAT	64
KIIITOKSET	78
MUUT LÄHTEET	80

Johdanto

RUOTSALAISEN Patrik Svenssonin tietokirja *Ankeriaan testamentti: pojasta, isästä ja maailman arvoituksellisimmasta kalasta* oli 2020-luvun alussa iso kansainvälinen menestys. Sen käännös-oikeuksia myytiin nopealla tahdilla ympäri maailmaa. Luetuani Svenssonin mukaansatempaavan kirjan aloin pohtia, voisiko samankaltainen menestys olla mahdollinen myös meille suomalaisille.

Olin työskennellyt tietokirjallisuuden kustannustoimittajana kahdenkymmenen vuoden ajan ja ollut mukana toimittamassa teoksia, joiden käännös-oikeuksia oli myyty ulkomaille, esimerkiksi Viroon, Ruotsiin ja Ranskaan. Kirjojen tekovaiheessa viennin mahdollisuus oli silti tullut esiin äärimmäisen harvoin. Sittemmin olen ymmärtänyt, ettei kokemukseni ole poikkeuksellinen. Suomalaisissa kustantamoissa puhutaan hyvin vähän tietokirjallisuuden viennistä.

Tämä vientiä koskeva »hiljaisuus» on osittain ymmärrettävää. Valtaosa suomalaisista tietokirjoista ei aiheensa puolesta sovellu käännösmarkkinoille. Aiheiden paikallisuus on kuitenkin vain yksi syy sille, ettei asiasta puhuta. Monet alalla työskentelevät pitävät tietokirjallisuuden vientiä niin vaikeana, että sitä on turha edes yrittää. Toisten mielestä asian edistäminen ei kuulu suomalaisille kustantajille tai kustannustoimittajille, vaan pelkästään kirjallisuusagenteille – tai Kirjallisuuden vientikeskus FILILLE. Kirjailijalle itselleen viennistä puhumista varotaan, sillä se vain herättää turhia toiveita.

Ymmärrän osan näistäkin argumenteista, mutta en malta olla kysymättä: onko pessimismi viety meillä jo liian pitkälle? Ja vielä: eikö tietokirjallisuuden viennin pohtiminen kuulu koko alalle? Onhan siinä kyse lopulta kaikkien edusta.

Tietokirjailijat ovat tehneet selväksi, että heitä vienti ainakin kiinnostaa. Heidän oma etujärjestönsä julkaisi keväällä 2020 kirjallisuusagentti Urpu Strellmanin kirjoittaman oppaan *Rajatonta tietoa – eli miten viedä suomalaista tietokirjallisuutta ulkomaille*. Teos on yhä ilmaiseksi ladattavissa Tietokirjailijat ry:n sivuilla.¹ Jokaisen aiheesta kiinnostuneen kannattaa tutustua siihen. Strellman pohtii oppaassaan myös sisällön tekemiseen liittyviä haasteita, ja minun mielestäni hänen viestinsä on kristallinkirkas: Vienti kuuluu mitä suurimmassa määrin myös kustantamolle. Sitä ei voi erottaa kirjan tekemisestä, eli luovasta työstä.

Strellmanin oppaan innostamana halusin selvittää vielä tarkemmin sitä, mitä viennissä onnistuminen edellyttäisi suomalaisilta tietokirjailijoilta ja kustannustoimittajilta. Pidin itseäni tietokirjallisuuden asiantuntijana, mutta pian kävi selväksi, etteivät taitoni riittäneet. Jostain oli saatava uutta oppia. Mutta mistä? Strellmanin lisäksi Suomessa ei oikein ole ihmisiä, joilla on laajempaa kokemusta sekä kirjallisuuden viennistä että tietokirjojen tekemisestä. Kasvatakseni omaa ymmärrystäni päätin lähestyä aihetta useamalta suunnalta. Aivan aluksi etsin kustantamoista viennin kannalta mielenkiintoiselta vaikuttavia käsikirjoituksia, kyselin niitä myös kirjailijoilta. Aihe oli suhteellisen vapaa. Suunnitelmissa saattoi olla kuvitusta ja jopa neliväripainatus, mutta teoksen tuli olla tekstipainotteinen. Kun sopivalta tuntuva käsikirjoitus löytyi, pyysin lupaa osallistua sen työstämiseen.

Kirjallisuuden vientikeskus FILIN ehdotuksesta otin vertailumaikseni kaksi tietokirjallisuuden viennissä menes-

1. *Rajatonta tietoa – eli miten viedä suomalaista tietokirjallisuutta ulkomaille* <https://www.suomentietokirjailijat.fi/media/julkaisut/rajatonta-tietoa-final.pdf>.

tynyttä maata, Alankomaat ja Norjan. Kokosin listat kummankin maan eniten käännoisioikeuksia myyneistä tietokirjoista. En halunnut katsoa liian kauas menneisyyteen, joten yhtä lukuun ottamatta kelpuutin mukaan vain vuonna 2010 tai sen jälkeen julkaistut teokset. Näistä karsin pois vielä harrastekirjat, lasten tietokirjat, kuvitetut taidekirjat ja sarjakuvat. Kun listat oli koottu, ryhdyin tutkimaan niitä suurennuslasin kanssa. Tietokirjoja on vaikea verrata toisiinsa, niin monet asiat ovat tapauskohtaisia, mutta tein niin silti. Etsin eroja ja yhteneväisyyksiä. Koetin selvittää, miten alankomaalaiset ja norjalaiset kirjailijat olivat vastanneet kansainvälisen lukijakunnan haasteeseen. Osasivatko he asioita, joita me emme osanneet? Oliko menestykselle reseptiä?

Nämä kirjalistat ovat olleet ensisijaisesti työvälineitäni. Ne eivät ole virallisia tai edes toisiinsa täysin verrannollisia, sillä kokosin niihin tietoa hyvin eritasoista lähteistä. Manipuloin joskus myös listoja voidakseni paneutua johonkin mielestäni tärkeään piirteeseen. Vaikka ne antavatkin puutteellisen käsityksen kunkin maan kirjallisuusviennistä, tärkein asia tulee silti selväksi: listoilla esiintyvät teokset ovat kiinnostaneet lukijoita ympäri maailmaa, eli viennin näkökulmasta niissä on tehty jotakin oikein. Kerron listoista myöhemmin lisää ja ne löytyvät kokonaisuudessaan lopun liitteestä.

Verrokkimaiden ja käsikirjoitusten lisäksi keskustelin suomalaisen kirjallisuuden kääntäjien kanssa. Kääntäjät eivät ole kustannustoimittajia, mutta he kiinnittävät huomiota osin samanlaisiin tekstin piirteisiin kuin toimittajat: rakenteen loogisuuteen, aikatasoihin, tunnelmaan, kieleen ja toistoon. Keskustelut eri kielialueilta tulevien kääntäjien kanssa ovat olleet hyvin opettavaisia. Olen löytänyt niiden avulla uusia puolia sellaisistakin suomalaisista tietokirjoista, jotka tunsin entuudestaan erittäin hyvin.

Puhuin viennistä myös kirjallisuusagenttien kanssa ja haastattelin suomalaisia kustantajia ja kustannustoimittajia. Otantani ei ollut kattava vaan neuvoa-antava. Kyselin tietokirjallisuuden viennistä norjalaiselta vienninedistämis-

organisaatio NORLAlta ja sen alankomaalaiselta vastineelta Nederlands Letterenfondsilta. Pohdin Norjan tietokirjailijoiden ja kääntäjien etujärjestön NFFO:n kanssa maan kirja-alan erityispiirteitä ja järjestön omia ponnisteluja viennin kehittämiseksi.

Kaikilla on oma tärkeä näkökulmansa tähän monimutkaiseen aiheeseen. Minun ensisijainen kiinnostukseni on ollut tietokirjailijoiden ja kustannustoimittajien työ. Halusin löytää uusia keinoja tunnistaa aiheita ja olosuhteita, joissa saattaisi olla viennin mahdollisuus. Halusin myös kasvattaa tietokirjailijoiden ja kustannustoimittajien luotamusta siihen, että vienti voi olla osa tietokirjan tekemistä. Ratkaisujen pohtiminen tästä näkökulmasta ei automaattisesti »pilaa» yhtäkään teosta. Urpu Strellmanin opas on täynnä tienviittoja aiheesta kiinnostuneille. Toivon, että oma panokseni antaa niitä muutaman lisää.

Monet suhtautuvat vientiin pessimistisesti. Minä olen mitä ilmeisimmin optimisti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten ymmärtäisi, miten äärettömän vaikeaa viennissä onnistuminen on. Haasteet ovat todella suuria. Niistä huolimatta kysyn, onko meillä suomalaisilla varaa olla yrittämättä – jopa kerta toisensa jälkeen. Olemme pieni, pohjoinen maa. Meille on elintärkeää tulla maailmalla nähdyksi ja ymmärretyksi. Suomesta ja suomalaisista on saatavilla tietoa monella kielellä sitä ammatikseen etsiville, esimerkiksi toimittajille ja tutkijoille. Käännöksinä leviävä teos voi tavoittaa myös niitä, jotka eivät etsi meistä minkäänlaista tietoa. Tämä voi olla optimismia, mutta se ei ole utopiaa. Ihmisiä ovat kiinnostaneet paljon oudommatkin asiat, esimerkiksi Patrik Svenssonin ankeriaat. Tietokirjallisuudella on kaiken kaikkiaan merkitystä. Sen avulla kerromme niin itsellemme kuin myös muille, miten koemme meitä ympäröivän maailman.

Alussa olivat Sibeliuksen hiukset

MYÖNNÄN heti, että eräs tietokirjaviennin tärkeimmistä piirteistä tuli minulle yllätyksenä. Ei olisi pitänyt, mutta tuli silti. Kyse on mittakaavasta. Pääsin tämän jäljille kääntäjien avulla.

Sain syksyllä 2021 mahdollisuuden osallistua Kirjallisuuden vientikeskus FILIN järjestämään kääntäjien koulutukseen. Paikalle saapui ammattilaisia isoilta ja pieniltä kieli-alueilta. Halusin puhua osallistujien kanssa suomalaisten tietokirjojen vientihaasteista, erityisesti sisältöön liittyvistä kysymyksistä. Esitin heille seuraavan lyhyen otteen eräästä projektissani mukana olleesta käsikirjoituksesta:

»[...] hänen hiuksensa olivat samalla lailla lennokkaat kuin Jean Sibeliuksella nuoruuskuvissa.»

Käsikirjoituksen tapahtumat sijoittuivat osin Suomeen ja osin Sibeliuksen elinajalle, mutta säveltäjä mainittiin tekstissä vain kerran. Kyse ei ollut ylipäätään musiikista vaan kirjailijan tavasta kuvata erästä tarinassa esiintyvää henkilöä.

Utelin kääntäjiltä, ymmärsivätkö he lauseen viittausta. Useimmat pudistivat päätään. Tiedustelin edelleen, ymmärtäisivätkö heidän lukijansa. Nyt vastaus oli selkeämpi: eivät ymmärtäisi. Entä ymmärtäisivätkö suomalaiset? Riittävän hyvin. Näin ainakin itse uskoin. Suomalainen tai suomalaista kulttuuria tunteva saattaa muistaa vaikka entisen sadan markan setelin, jota koristeli kuva nuoresta Jean Sibeliuksesta etuhiukset pystyssä.

Jatkoin uteluani. Halusin tietää, mitä me kirjailijan kanssa voisimme tehdä asialle. Miten meidän tulisi muuttaa kyseistä kohtaa? Miten me voisimme tehdä siitä ymmärrettävän? Kääntäjien vastaus yllätti. Meidän ei tulisi tehdä sille mitään, he kyllä selventäisivät sitä tarpeen mukaan. Kääntäjien mielestä suomalaisten tietokirjojen vientiä eivät kaataneet mitkään yksittäiset lauseet riippumatta siitä, miten outoja viittauksia Suomeen ne sisälsivät. Kyse oli mää-
rystä, mittakaavasta. Oli erotettava isot asiat pienistä ja laven-
nettava omaa käsitystä siitä, miten pienet asiat, eli yksityis-
kohdat, vaikuttavat kokonaisuuteen. Muutama paikalla-
olija esitti minulle vuorostaan kysymyksen. Tai oikeastaan
se oli toive: keksisinkö minä ratkaisuja aivan toisenlaisille
haasteille, niin isoille, etteivät kääntäjät voi niihin vaikuttaa.

Esitän seuraavaksi oman tulkintani muutamasta tällai-
sesta haasteesta. Mietin esimerkiksi paikallisuuden ku-
vausta silloin, kun Suomi on kirjan aiheena tai yksi sen
oleellisimmista osista. Miten siis kirjoittaa, kun kyse on
paljosta muustakin kuin Sibeliuksen hiuksista. Kuvailen
myös takaisinkääntämistä. Sana voi tuntua oudolta, mutta
tämän ilmiön kanssa painivat viennistä kiinnostuneet tieto-
kirjailijat Helsingistä Berliiniin ja Amsterdamista Kairoon.
Ensimmäinen haaste on kuitenkin sivumäärä. Kirjan laa-
juus tai pituus on tietokirjaviennin ikuisuuskyseminen ja
melko yksinkertainen asia. Tai siltä se näyttää.

I

Oikean laajuuden löytäminen

PROJEKTINI alussa eräs kirjallisuusagentti totesi suomalaisen tietokirjallisuuden viennin paranevan varsin yksinkertaisella toimenpiteellä: kirjojen pitää olla lyhyempiä. Miksi tämä on tärkeää? Siksi, että kääntäminen on kallista ja kilpailu kovaa.

Kuvittele itsesi hetkeksi ulkomaisen kustantajan asemaan. Etsit sopivaa käännöskirjaa ja pöydälläsi on kolme hyvää vaihtoehtoa. Kaikkien aiheet ovat mielenkiintoisia ja toteutukset taitavia. Ensimmäinen kirja on 250-sivuinen kreikkalainen ja toinen 225-sivuinen tanskalainen. Kolmas on suomalainen ja sen sivumäärä on 350. Miksi valitsisit käännöskustannuksiltaan selvästi kalliimman suomalaisen, jos siihen ei ole erityisen painavaa syytä?

Perusteellisuus, laaja-alaisuus ja monipuolisuus nähdään meillä tietokirjan hyveinä. Tuntuu kuitenkin siltä, että ajattelemme näiden ominaisuuksien usein edellyttävän myös suurta sivumäärää. Miltä tämä näyttää maan rajojen ulkopuolella?

Suomalaisten tietokirjojen käännösoikeuksia myydään lähes aina melko suppean materiaalin avulla, mukana on lyhyt käännösnäyte ja korkeintaan muutaman sivun esittelyteksti.² Tästä materiaalista on vaikea hahmottaa laajaa kokonaisuutta. Käännösoikeuksien ostajat kyllä tietävät, ettei sivumäärä ole yhtä kuin sisältö, mutta sivumäärä on numero. Sitä ei tarvitse kääntää. Sen ymmärtävät heti

2. Lisää myyntimateriaalista mm. Strellman, *Rajatonta tietoa*, s. 29.

kaikki. Käännösoikeuksia ostavalle sivumäärä kertoo kirjasta hyvin nopeasti todella paljon.

Mikä olisi ihanteellinen pituus myös vientiin soveltuvalle tietokirjalle? *Rajatonta tietoa* -oppaan mukaan sellainen voisi olla 200–300 sivua. Tuo on hyvä pitää mielessä, mutta pituuteen vaikuttavat monenlaiset tietokirjallisuuden eri lajeihin, tyyleihin tai aiheeseen kohdistuvat käytännöt ja odotukset. Joskus yli 300 sivua on liikaa, joskus liikaa voi olla jo 200 sivua.

Etsi sopivaa vertailemalla

Miten määritellä vientiin sopiva laajuus juuri omalle kirjalle? Kun kokosin listaa norjalaisista käännöksinä menestyneistä tietokirjoista, mieleeni tuli ainakin yksi keino: vertailu. Tietokirjat tehdään ensisijaisesti kotimarkkinoille, eivätkä nämä markkinat ole täysin toistensa kaltaisia edes Pohjoismaissa, mutta meillä on silti paljon yhteistä. Norja on asukasmäärältään pieni ja syrjässä, kielen puhujia on vähän. Tästä syystä olemme myös kirjallisuusviennin kannalta usein samanlaisessa tilanteessa eli suppean myyntimateriaalin varassa.

Kerron seuraavaksi tarkemmin norjalaisten vientimestysten laajuuksista. Sivumäärällä viitataan Norjassa julkaistuun alkuperäisteokseen, eli siihen laajuuden ilmaisu-tapaan, jolla kirjaa on kaupattu maailmalle. Jos käytän suomennoksen tai jonkun muun version sivumäärää, mainitsen sen erikseen.

Norjalaisten tietokirjojen listalla on yhteensä 24 teosta. Mukana on useampia tietokirjallisuuden lajeja, tyylejä ja aiheita. Yli 300 sivun kirjoja on vähän. Listaa kootessani kirjojen pituudet tuntuivat varsin maltillisilta. Aloin jo miettiä, ovatko kirjat liian lyhyitä. Raapaistaanko niissä vain pintaa vai päästäänkö aiheisiin pureutumaan riittävän kattavasti?

Luettuani kirjat saatoin todeta ennakko-oletukseni vääräksi. Alle 300 sivun kirjoissa käsitellään muun muassa hiljaisuuden kaipuuta, aivojen toimintaa, lasten kasvatusta,

kadonneiden maiden postimerkkejä, lajien monimuotoisuutta, hyönteisiä, diktaattorien elämää ja naisten seksuaali-terveyttä. Useammasta teoksesta voi melko alhaisesta sivumäärästä huolimatta käyttää adjektiiveja perusteellinen, laaja-alainen ja monipuolinen. Yllättävää ei tietenkään ole, että tiettyyn ikäkauteen keskittyvä lasten kasvatus-*opas* on lyhyt. Poikkeuksellista on se, että pienellä sivumäärällä käsitellään aikuisille suunnatuissa tietokirjoissa myös isoja aiheita, kuten sikiön kehitystä (150 sivua) tai ihmisen suhdetta valoon (156 sivua).³

Listalla on yksi melko perinteinen historiategos karttojen tekemisestä (350 sivua).⁴ Tässä kauttaaltaan neliväripaine-*tussa kirjassa* kuvataan myös norjalaisten arktisia urotöitä, mutta vaikuttaa siltä, että he ovat nykyään enemmän vael-*tajia* kuin merenkulkijoita. Tai oikeastaan norjalaiset käve-*levät* – kaupungissa, maaseudulla, puistoissa, vuorilla ja joskus jäätiköllä. Kävelemään lähdetään yksin tai muiden kanssa ja samalla mieleen tulee kaikenlaista filosofi Martin Heideggeristä ihmisjalan luiden lukumäärään. Näin on käynyt naparetkeilijä Erling Kaggelle. Hän kuvaa tätä koke-*musta esseemäisessä teoksessaan* *Kaikki paitsi käveleminen on turhaa*. Sen suomennoksessa on 152 sivua.

Erling Kagge on 2010-luvun kansainvälisesti menesty-*neimpiä* norjalaisia tietokirjailijoita ja varsinainen pohjois-*ten seutujen renessanssimies*. Tämän seikkailijan, kustan-*tajan ja taiteenkeräilijän* teoksia on listalla kolme.⁵ *Kaik-
kien tyyli*lajin voi määritellä esseeksi. Laajuudeltaan ne ovat myös varsin maltillisia. Tästä ei silti voi päätellä, että avain

3. Katharina Vestre: *Det første mysteriet: Historien om deg – før du ble født* (*The Making of You: A Journey from Cell to Human*) ja Sigri Sandberg: *Mørke. Stjerner, redsel og fem netter på Finse* (*Pimeys: tähtiä, pelkoa ja viisi yötä yksin tunturissa*).

4. Thomas Reinertsen Berg: *Verdensteater. Kartenes historie* (*Theatre of the World: The Maps That Made History*).

5. Viittaan tässä Kaggen teoksiin *Hiljaisuus melun ja kiireen keskellä; Kaikki paitsi käveleminen on turhaa* ja *Kaikki mitä olen oppinut naparetkilläni*. Kirjailijan tuotantoon kuuluu muitakin tyyli-lajeja. Vuonna 2014 suomeksi julkaistu *Manhattanin alla: matka New Yorkin sisuksiin* on melko tavanomainen matka-*reportaasi*, vaikka matkan kohde (New Yorkin alla kulkeva viemäriverkosto) on erikoinen.

vientiin on näin yksinkertainen: tarvitaan vain alle kahdensadan sivun essee. Kagge on ennen kaikkea erinomainen kirjoittaja, oikeastaan todella harvinainen kyky. Runoja siteeraava pelkistämisen mestari.

Lahjakkuuden lisäksi Kaggen menestyksen taustalla lieinee myös hyvin omalaatuinen lumen ja kylmyyden eksootiikka, sellainen, joka näyttää purevan yhtä lailla sekä Norjassa että maailmalla. Kirjailija kierrättää teoksissa kokemuksia retkiltään pohjois- ja etelänavan äärioloissa. Tämän toiston huomaa helposti, kun lukee teokset peräkkäin, niin kuin minä tein. Silloin huomaa Kaggen taidon myös kierrättäjänä. Vaikka kirjoissa on suhteellisen paljon samankaltaista sisältöä, niiden pääteemat eroavat selvästi toisistaan.

Listalla ei ole sotavuosista 1940–1945 kertovia teoksia. Niitä kyllä julkaistiin ja tarjottiin käännošmarkkinoille, mutta oikeuksia myytiin heikosti. Mielenkiintoista on sekin, että vientimenestysten joukosta puuttuvat viikingit lähes kokonaan. Viikinkikulttuuriin tavalla tai toisella viitattavia TV-sarjoja, dokumentteja, elokuvia ja pelejä kulutettiin viime vuosikymmenellä ympäri maailmaa, mutta norjalaisia tietokirjoja aiheesta ei nähtävästi kaivattu. Tätä menneisyyden aikakautta edustaa listalla vain alun perin islantilaisen Bergsveinn Birgissonin *Musta viikinki*. Siinä Birgisson kertoo omasta esi-isästään viikinkipäällikkö Geirmundur Heljarskinnistä, joka oli toiselta nimeltään Tummanahka. Teos on luokiteltu tietokirjaksi. En ole aivan varma, onko se kuitenkaan sellainen. Osa tekstistä pohjaa tutkimukseen, mutta Birgisson myöntää tulkitsevansa esi-isänsä elämää myös pelkän mielikuvituksen voimalla.

Mustan viikingin kaltainen rajanylitys faktasta fiktion ei ole tavanomaista norjalaiselle vientimenestykselle. Tätä mieltä on paikallisen vientiorganisaatio NORLAN Dina Roll-Hansen. Hänen mukaansa kansainvälisillä markkinoilla pärjää useimmiten teos, joka on selvästi tietokirja. Menestystä auttaa sekin, jos teoksen myyntimateriaali noudattaa tätä selkeyden periaatetta, eli käännošnäytteestä ja esittelytekstistä tunnistaa helposti tietokirjallisuuden lajin ja tarkemman tyyli suunnan. Roll-Hansenin mukaan

teoksen laajuudella on merkitystä, mutta suuri sivumäärä ei kokonaan estä tietokirjan matkaa maailmalle. Oleellista on jälleen tunnistettavuus. Kirjan pituuden tulisi selvästi perustua aiheen tai tyylin vaatimuksiin. Monessa suomalaisessa kustantamossa tiedetään hyvin, että laajuuteen vaikuttavat muutkin tekijät. Joskus kirjailija ei itse halua tehdä kovin lyhyttä teosta. Ehkä hän uskoo sen jäävän ainoakseen. Tästä syystä hän haluaa kertoa siinä kaiken mielestään tarpeellisen. Joskus sekä kirjailija että kustantaja kokevat, ettei Suomen pienille markkinoille mahdu tietystä aiheesta kovin montaa teosta. Kirjan tulee siis olla perusteellinen, laaja-alainen ja monipuolinen... eli usein aika pitkä.

Karsimisen kauheudesta

Sopivan pituuden löytäminen ei ole helppoa, sillä päätöksen tulisi olla kaikkien kannalta oikein. Tutkimalla maailmalla menestyneitä kirjoja voi saada paremman käsityksen siitä, mihin suuntaan lähteä, mutta muutakin tarvitaan. Kun jatkoin laajuuden pohtimista kirjallisuusagenttien kanssa, eräs heistä veti esiin juuri Suomessa julkaistun tietokirjan. Agentin mielestä aihe oli mielenkiintoinen ja toteutus taitava, mutta teos oli yksinkertaisesti liian pitkä käänös-markkinoille. Siitä olisi pitänyt karsia 50–80 sivua.

Agentin ehdottama karsiminen on periaatteessa mahdollista, mutta käytännössä hankalaa ja siihen on monta syytä. Useimmiten se tarkoittaisi laajempaa uudelleenkirjoitusta, ellei teoksen alkuperäinen rakenne salli poistoja kokonaisuutta sotkematta. Harvan tekstipainotteisen kirjan sallii. Kirjailija ei myöskään välttämättä tiedä, mistä edes aloittaa niin suurta karsintaa eikä tähän Suomessa ole oikein saatavilla apua. Tästä tulee mieleeni vielä kolmannen agentin kommentti laajuudesta. Hänen mukaansa kirjan pituus ei ole sinällään ongelma, kunhan kirjailija kykenee yhteistyöhön ja hyväksyy sen, että käännösoikeudet ostanut kustantaja tarvittaessa lyhentää tai muokkaa teosta. Agentin mukaan vain oikeudet ostanut kustantaja tietää,

mikä voisi toimia lukijalle hänen kotimaassaan. Tässä hän on oikeassa, mutta silti vastaus mietitytti. Eivätkö suomalaiset tietokirjailijat kykene yhteistyöhön? Epäilen, ettei heiltä tätä kovin usein kysytä.

Muistellaan vielä hyvää käännöskirjaa etsivää kustantajaa. Hänellä on pöydällään yhä ne samat tietokirjat: kreikkalainen, tanskalainen ja suomalainen. Otetaan tämä mielikuvaharjoitus myönteisesti. Ajatellaan, että kustantaja haluaisi ratkaista tilanteen meidän hyväksemme. Voi olla, että hän on lukenut lehtijutun Suomen Nato-prosessista tai Sanna Marinista, eikä hän ole koskaan aiemmin julkaissut suomalaista tietokirjaa. Nyt voisi olla se hetki... mutta se laajuus. Mitä sille pitäisi tehdä, hän kysyy itseltään. Tai oikeastaan en usko, että hän kysyy tätä itseltään. Hän valitsee suoraan laajuudeltaan valmiiksi sopivan kirjan, esimerkiksi sen tanskalaisen, 225 sivua.

Kustantajan epäröintiä voi helpottaa loistava myynti Suomessa tai kirjalle täällä myönnetyt palkinnot, mutta muuallakin jaetaan palkintoja – ja myydään kirjoja. Aiempi käännösoikeuksien myynti, vaikka Ruotsiin, Saksaan tai Belgiaan, saattaa kiinnostaa. Tämä osoittaa, että joku toinen on myös valmis ottamaan riskin. Silloin ollaan kuitenkin omituisen kierteen äärellä: tietokirja kelpaa käännettäväksi vain, jos sen on jo aiemmin kelvannut käännettäväksi. Miten tämän kierteen voi katkaista? Miettimällä laajuutta tarkkaan kirjan teon alussa, sillä lopussa on liian myöhäistä.

Kysyin projektini aikana suomalaisilta kustannustoi-mittajilta, kuinka paljon aikaa heillä yleensä on työstää käsikirjoitusta ennen sen painoon menoa. Halusin kuulla nimenomaan siitä, mitä tapahtuu, kun käsikirjoituksen kokonaisuus on heille ensimmäistä kertaa nähtävissä ja on heidän vuoronsa kommentoida sitä. Tässä kohtaa käsikirjoituksessa on ainakin jonkinlainen alku, keskikohta ja loppu.

Toimittajien vastaukset vaihtelivat. Usein aikaa oli joitakin kuukausia, joskus puoli vuotta, harvemmin kovin paljon tätä enemmän. Näiden kuukausien aikana tehtiin lähes kaikki tekstiin liittyvät työvaiheet yksinkertaisista moni-

mutkaisiin. Kehtaan väittää, että suomalaiset kirjailijat ja kustannustoimittajat ottavat tästä ajasta kaiken irti. Kuu-kaudet ja viikot loppuvat silti kesken, varsinkin jos käsikirjoitusta pitää vielä merkittävästi karsia. Eivätkä kirjailijat halua viime hetkillä lyhentää käsikirjoituksiaan kuin metsurit. He ovat rakentaneet yhden kokonaisuuden. Laajan karsinnan jälkeen heidän olisi rakennettava nopeasti toinen. Harva tähän suostuu, eikä ihme. Parasta on puhua sopivasta laajuudesta suoraan jo työn alussa. Laajuuden kehittymistä pitää myös seurata koko ajan siitä lähtien.

Kustannustoimittaja vahtii, kyttää ja kyselee

Suhtauduin itse sivumääriin pitkään leväperäisesti. Toimitin pääasiassa mustavalkopainettuja tekstikirjoja ja ilmeisesti kuvittelin, että metsässä riittää puuta. Neliväripainettujen kirjojen sivumäärää on painokustannusten takia aina laskettu tarkasti. Työpaikallani ison kustantamon tietokirjaosastolla oli monia toimittajia, jotka tekivät pääosin juuri näitä nelivärikirjoja. Heidän avullaan minäkin huomasin, että laajuutta on seurattava koko ajan. Painotekniikalla on merkitystä, mutta ei läheskään niin paljon kuin olin kuvitellut. Tietokirjan tekeminen on kokonaisuuden hallintaa. On aivan eri asia kirjoittaa 200, 400 tai 600 sivun kirja. On myös hyvin eri asia toimittaa, oikolukea ja tehdä faktantarkistusta 200, 400 tai 600 sivun teokselle. Vaikka sivumäärästä tai laajuudesta puhuminen on monen mielestä tylsää, siinä on avain lähes kaikkeen.

Siitä lähtien utelin kirjailijoilta heidän kirjoitustyönsä etenemisestä aloittamalla aina laajuudesta. En uskonut kirjailijan ilmoittamaa tekstitiedoston sivumäärää, vaan halusin kuulla tiedoston merkkimäärän (välilyöntien kanssa). Kaikkia tämä ei miellyttänyt ja oli niitäkin, jotka eivät uteluihin vastanneet. Useimmat kuitenkin ymmärsivät, mitä hain.

Merkkimäärän kasvua seuraamalla voi arvioida tulevan kirjan laajuutta. Kyse ei ole lotosta, kaikkia numeroita ei tarvitse ennakoida täysin oikein, mutta kirjailijan ja

kustannustoimittajan on nähtävä mihin suuntaan ollaan menossa. Erityisen tärkeää tämä on, jos he haluavat yrittää vientiä. Yllätyksiin ei ole varaa. Hyvään ennakkokäsitykseen laajuudesta on pyrittävä, vaikkei siinä aina voi onnistua. Selvää lienee myös se, ettei mikään kirja menesty maailmalla pelkän sivumäärän takia. On monia muitakin haasteita. Kutsun seuraavaa takaisinkääntämiseksi siinä toivossa, että se jää helpommin mieleen.

Takaisinkääntäminen

– mitä se on?

ALANKOMAALAISTEN käännösmenestysten laajuudet noudattavat osin samankaltaista kaavaa kuin norjalais-ten. Sivumäärät siis hakeutuvat 200–300 välille. Listalle valikoituneen kuudentoista kirjan joukossa on kuitenkin viisi reippaasti yli 400 sivun teosta. Niitä nopeasti vilkaistessa voikin kuvitella, etteivät mittavat laajuudet häiritse alankomaalaisten tietokirjojen matkaa maailmalle. Paikallisen vientiorganisaatio Nederlands Letterenfondsin Mireille Bermanin mukaan tämä on osittain totta. Laajuus ei olekaan heille niin suuri ongelma, jos kirjaa on myyty kotimarkkinoilla todella paljon. Tämä tarkoittaa satojatuhansia kappaleita. Niin isot luvut madaltavat monenlaisia kynnyksiä. Vertailun vuoksi todettakoon, että Suomessa tietokirjallinen bestseller myy yleensä joitakin kymmeniätuhansia, eli selvästi vähemmän.

Satojatuhansia myyneitä jättihittejä on alankomaalaisista tietokirjoista kokoamallani listalla muutama, mutta ennen kuin kuvailen niitä tai muita kirjoja tarkemmin, kerron siitä, miten muokkasin listaa ennen luku-urakkaani. Päätin jo alussa jättää tarkemman käsittelyn ulkopuolelle holokaustia eli juutalaisten kansanmurhaa tavalla tai toisella käsittelevät tietokirjat. Syy tähän oli yksinkertainen. Suomessa on vähän aineksia käsitellä tätä aihetta.⁶ Alankomaissa tilanne on toinen. Valtaosa maan juutalaisväestöstä

6. Aiheesta tehdään Suomessa tietokirjoja aina silloin tällöin – ja ajoittain myös erittäin hyvällä menestyksellä. Elina Sanan teos *Luovutetut: Suomen ihmislouvutukset Gestapolle* voitti Tieto-Finlandian vuonna 2004.

tuhoutui natsi-Saksan miehityksen aikana ja vaikka sodasta on kulunut aikaa, holokaustia käsitellään yhä hyvin monenlaisissa tietokirjoissa. Osa näistä menestyy erittäin hyvin myös käännösmarkkinoilla.

Norjalaisten tietokirjojen kohdalla epäilin aluksi, että ne olisivat suppean sivumäärän takia pinnallisia. Alankomaalaisten kirjoista oletin muuta. Olin täysin vakuuttunut, että niissä kerrottaisiin hyvin paljon alankomaalaisista itsestään. Pidin selvänä, että oppisin maan historiasta ja nykypäivästä melkoisesti niitä lukiessani. Tämä oli ennakkoletukseni senkin jälkeen, kun olin poistanut kirjojen joukosta holokaustia käsittelevät teokset – ja olin taas väärässä. Jäljelle jääneissä kerrotaan Alankomaista yllättävän vähän. Ihmiselon kirjoa käsitellään kyllä muuten laidasta laitaan. On teoksia demokratian kriisistä, aivojen toiminnasta, Berliinin valtakunnankanslian edestä kadonneista hevospatsaista, floresinihmisestä, Kongon historiasta, eläinten kommunikaatiosta ja ihmisen kyvystä unohtaa.⁷ Muutama teos käsittelee numeroiden vaikutusta arkeemme.⁸ Kirjojen aiheet eivät ole kovin paikallisia. Oikeastaan ne ovat aika yleisiä ja kansainvälisiä. Useammasta olisi voinut kirjoittaa moni muukin, ehkä saksalainen, ranskalainen tai amerikkalainen, miksei myös suomalainen kirjailija. Jostakin syystä maailmalla on haluttu kuulla näistä aiheista alankomaalaisilta ja on mielenkiintoista pohtia, miksi näin on käynyt. Miten juuri he ovat onnistuneet laajentamaan yleisöään?

Mietin pitkään, miksi kutsua estettä, jonka nämä kirjailijat ovat ylittäneet saavuttaakseen markkinat kotimaansa

7. David Van Reybrouck: *Tegen verkiezingen* (*Against Elections: The Case for Democracy*); Dick Swaab: *Wij zijn ons brein. Van baarmoeder tot Alzheimer* (*We Are Our Brains: From the Womb to Alzheimer's*); Arthur Brand: *Hitlerin hevoset: tostarina taidekaupan pimeältä puolelta*; Frank Westerman: *Wij, de mens* (*We, Hominids: A Journey into What Makes Us Human*); David Van Reybrouck: *Kongo: historia*; Eva Meijer: *Mistä valaat laulavat? Eläinten kiehtova kieli*; Douwe Draaisma: *Vergeetboek* (*Forgetting: Myths, Perils and Compensations*).

8. Sanne Blauw: *Het bestverkochte boek ooit (met deze titel). Hoe cijfers ons leiden, verleiden en misleiden* (*The Number Bias: How Numbers Dominate Our World*); Stefan Buijsman: *Plusen en minnen. Wiskunde en de wereld om ons heen* (*Pluses and Minuses: How Maths Makes the World More Manageable*).

ulkopuolella. Hyvä vaihtoehto löytyi Stefan Mosterin ja Merja Ahon teoksesta *FILIn opas kirjallisuuden kääntäjille*. Moster pohtii omassa osuudessaan myös tietokirjallisuuden kääntämisen edellytyksiä. Hänkin huomauttaa, että valtaosaa tietoteoksista tehdään vain oman maan lukijoille eikä niissä käsiteltyjen aiheiden edes odoteta kiinnostavan muualla. Jotkut tietokirjat taas kertovat yleisistä tai kansainvälisistä aiheista juuri kotimaan lukijoille sopivalla tavalla. Ne saattavat pohjautua merkittävin osin muualla julkaistuun materiaaliin. Tästä syystä niitä harvoin kannattaa »kääntää takaisin» samoille maailman markkinoille, mistä tuo materiaali on alun perin lähtöisin.

Liitin yhteen Mosterin mainitsemat sanat »kääntää» ja »takaisin», mutta en tarkoita »takaisinkääntämisellä» nyt sitä, että jokin yksittäinen käännetty teksti palautetaan takaisin sen alkuperäiskielelle. Viittaa seuraavan kaltaiseen tilanteeseen: Suomalainen tietokirjailija suunnittelee teosta kapitalismin nykytilasta. Hän aikoo käsitellä siinä aiheesta käytyä kansainvälistä keskustelua ja sen paikallisia erityispiirteitä. Tämä on itsessään hyvä tavoite, mutta nämä ainekset kiinnostavat harvoin Suomen ulkopuolella. Aihetta koskeva kansainvälinen keskustelu on jo maailmalla ja kuten Moster toteaa, sitä ei ole mielekästä tarjota sinne takaisin. Suomalainen näkökulma maailmalta usein puuttuu, mutta... mitä sitten? Sieltä puuttuu monia muitakin näkökulmia eikä niitä aktiivisesti kaivata. Tätä ei kannata ottaa henkilökohtaisesti, eihän meitä Suomessakaan kiinnostaisi kaikkien mielipiteet kapitalismin nykytilasta. Puhutellakseen lukijoita yhtä aikaa sekä kotimaassa että ulkomailla olisi esimerkkikirjailijamme tehtävä vielä jotakin muuta. Mitä se voisi olla? Millä keinoin myös hän voisi laajentaa yleisöään ja välttää takaisinkääntämisen?

Alankomaalainen kirjoittaa Kennedyn salamurhasta

Vientiin sopivan tietokirjan laajuudesta on mahdoton antaa yhtä selvää ohjetta ja samoin lienee takaisinkääntämisen kanssa. Suuntaviivoja voi silti jälleen etsiä muista teoksista.

Yksi tällainen on Arnold van de Laarin vuonna 2014 Alankomaissa julkaistu kirja, *Onder het mes*. Luin sen muutamaa vuotta myöhemmin ilmestyneen englanninkielisen käännöksen *Under the Knife: A History of Surgery in 28 Remarkable Operations*.

Kirjan aihe ei ole erityisen paikallinen. Kirurgina työskentelevä Van de Laar käy läpi ammattikuntansa historiaa liki kolmenkymmenen tapauksen kautta. Nämä tapaukset ovat potilaita ja monelle lukijalle entuudestaan tuttuja. Mukaan ovat päässeet esimerkiksi Aurinkokuningas Ludvig XIV, Lenin, keisarinna Sissi, Einstein ja Harry Houdini. Juuri näiden ihmisten takia aluksi ihmettelin teoksen menestystä käännöksenä. Aihe vaikutti niin loppuun kuluneelta. Nopea vilkaisu teoksen lähdeluetteloon myös paljasti kirjailijan käyttäneen aineistonaan maailmalla jo pidempään saatavilla ollutta materiaalia. Van de Laar intoutuu pohtimaan kirjassaan jopa John F. Kennedyn salamurhaa. Minusta tämä oli käsittämätöntä. Mitä uutta sanottavaa alankomaalaisella kirurgilla voi olla aiheesta, josta on jauhettu aivan loputtomiin. Eikö juuri tämä ollut vanhojen juttujen kierrättämistä, takaisinkääntämistä? Ei ollut, mutta ymmärsin sen vasta kirjaa lukiessani.

Van de Laar käsittelee suurta ja sirpaleista tietomäärää erittäin taitavasti ja ennen kaikkea käyttäjäystävällisesti. Teoksen episodimainen rakenne mahdollistaa sen, että lukija Sakassa, Brasiliassa tai Kiinassa voi edetä oman tahonsa mukaan, poimia luvun sieltä, toisen täältä ja omaksua käsityksen kirurgian historiasta melkein huomaamatta. Episodimainen rakenne helpottaa myös tekstin karsimista ja osa kustantajista on tehnyt niin, ainakin pienimuotoisesti. Hollanninkielisessä alkuperäisteoksessa on 29 tapausta, monessa käännöksessä 28.

Teoksen todellinen lisäarvo on silti Van de Laarin kirurgin kokemus edellisiin piirteisiin yhdistettynä. Hän kuvailee kuuluisien potilaiden kohtaloa tavalla, jota lienee mahdoton omaksua pelkästään kirjallisista lähteistä. Monet kertomukset leikkauksista ovat dramaattisia ja verisiä, mutta kirjailija ei hätkähdä tai menetä huumorintajuun.

Oikeastaan päinvastoin. Van de Laar kykenee jopa samastumaan potilastaan hoitaviin lääkäreihin. Loppujen lopuksi on aika kiehtovaa miettiä, miltä tuntui hoitaa Aurinkokuningasta vuonna 1686 Versaillesin palatsissa tai odottaa hämmentyneenä siinä dallasilaisessa leikkaussalissa, jonne vakavasti loukkaantunut John F. Kennedy tuotiin marraskuussa 1963.

Pikaisen silmäyksen perusteella Van de Laarin teos ei tarjoa uutta tietoa, mutta taitava toteutus ja omaperäinen näkökulma ovat tehneet siitä mitä ilmeisimmin menestyksen ensin kirjailijan kotimaassa ja sitten muualla. Uskon silti, että Van de Laarin kohdalla olennaista on koko paketti, kaikki kirjailijan taidot yhdessä, eivät yksittäiset vahvuudet tai kyvyt – olkoot ne kuinka vaikuttavia tahansa.

Joris Luyendijkin teos *Dit kan niet waar zijn. Onder bankiers* ei sekään kerro Alankomaista, ei ainakaan suoranaisesti. Kirja julkaistiin suomeksi vuonna 2016 nimellä *Rahan ruhtinaat: matka pankkiirien suljettuun maailmaan*.

2010-luvun alussa brittiläinen The Guardian -lehti tarjosi toimittaja ja antropologi Luyendijkille työtehtävää Lontoossa. Muutaman vuoden takainen pankkikriisi oli vielä tuoreessa muistissa ja lehti halusi selvittää, mitä kaupungissa työskentelevät meklarit ja traderit ajattelivat omasta työstään, eritoten sen moraalista. Luyendijkin oli hankkiuduttava heidän puheilleen ja raportoitava kuulemastaan The Guardianin nettisivuilla julkaistavassa blogissa. Sittemmin Luyendijk kokosi materiaalistaan kirjan.

Jo teoksen alkuasetelma on erilainen kuin Van de Laarilla. Sopii olettaa, että luvassa on jotakin skandaalimaista, jos ei täysin ennenkuulumatonta, niin ainakin harvinaista. Kirjan alussa Luyendijk viisaasti myös korostaa tätä puolta ja kuvailee sitä, miten hän kärsivällisesti maanittelee salamyhkäisiä meklareita paljastamaan todellisen luontonsa. Kun luottamus on saavutettu, kirjailija osoittaa huomattavat kykynsä. Hän luonnostelee jopa pelkillä nimimerkeillä esiintyvistä informanteista kiehtovia ja toisistaan erottuvia persoonallisuuksia.

Rahan ruhtinaat julkaistiin Saksassa ja Isossa-Britanniassa samana vuonna kuin Alankomaissa. Kaiken kaikkiaan se on käännetty 16 kielelle. Menestys ei ehkä yllätä, mutta tarkemmin ajateltuna, voiko tämän kirjan kohdalla edes puhua takaisinkääntämisen haasteesta? Se perustuu lähes kaikkialle leviävän brittiläisen laatulehden blogiin. Ei Luyendijkin tarvinnut pyrkiä maailmalle, hän oli jo siellä. Kirjailijalla oli myös lukijoita kotimaansa ulkopuolella ennen The Guardianin blogia. Yksi hänen aiemmista tietokirjoistaan oli menestynyt erittäin hyvin käännöksenä ja ilmestynyt muun muassa Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Australiassa, Saksassa, Ranskassa, Espanjassa ja Japanissa.⁹ Luyendijkillä oli kansainvälistä näkyvyyttä entuudestaan. Vientimenestyksen kannalta tällä on tietenkin merkitystä.

Hallitse massaa ja panosta alkuun

Viime vuosien käännettyin alankomaalainen tietokirja on Rutger Bregmanin *Hyvän historia: ihmiskunta uudessa valossa*. Alaotsikkonsa mukaan se tarkastelee tuttuja esimerkkejä ihmislunonteen varjopuolista ja toteaa laajaan aineistoon nojaten, että me voimme sittenkin olla mainettamme parempia. San Franciscon kuulu vankilakoe ei osoittanut sitä, että kenestä tahansa opiskelijasta kuoriutuu tilaisuuden tulen tovereitaan kiusaava sadisti. Newyorkilainen Catherine »Kitty» Genovese murhattiin kotiovensa edessä, mutta naapurit eivät kuunnelleet onnettoman naisen avunhuutoja niin välinpitämättömästi kuin pitkään luultiin. Stanley Milgramin tottelevaisuuskokeeseen osallistuneet antoivat muille hengenvaarallisiksi uskomiaan sähköiskuja vasta aikamoisen manipulaation jälkeen. Tässä Bregmanin suhteellisen laaja teos hyvin pieneen puristettuna.¹⁰

9. Joris Luyendijkin *Het zijn net mensen, Beelden uit het Midden-Oosten* julkaistiin Alankomaissa 2006. Teoksen englanninkielinen käänös on *Hello everybody! One Journalist's Search for the Truth in the Middle East*.

10. Alankomaalainen kovakantinen alkuteos on 521 sivua. Kovakantiossa suomennoksessa on 441 sivua.

Hyvän historia ilmestyi Alankomaissa syyskuussa 2019. Noin yhdeksän kuukautta ennen tätä Bregman esiintyi Maailman talousfoorumissa Sveitsin Davosissa. Hänet oli pyydetty paikalle kertomaan edellisestä kirjastaan, joka oli ilmestynyt hollanniksi vuonna 2014 ja käännetty sittemmin yli 20 kielelle. Suomessa teos oli julkaistu nimellä *Ilmaista rahaa kaikille ja muita ideoita, jotka pelastavat maailman*.

Bregmanin oli tarkoitus puhua Davosissa kirjansa tärkeimmistä aiheesta, perustulosta. Kokouksen viimeisenä päivänä hän kuitenkin päätti unohtaa aiemmat suunnitelmansa ja haastoi paikalle kokoontuneen globaalien eliittien lopettamaan turhanpäiväiset jaarittelut. Yksi kelvollinen ratkaisu maailmanlaajuisiin ongelmiin oli jo keksitty: rikkaiden oli maksettava lisää veroja.

Reaktio Bregmanin puheeseen oli ristiriitainen. Moni tyrmistyi, mutta paikalla oli myös niitä, jotka olivat hänen kanssaan samaa mieltä. Lisää löytyi muualta, kun puhe levisi sosiaalisessa mediassa. Pian Bregman kutsuttiin esiintymään amerikkalaisiin uutis- ja keskusteluohjelmiin. Maaliskuussa, eli vain joitakin viikkoja Davosin jälkeen, *Ilmaista rahaa kaikille* nousi New York Times -lehden bestsellerlistalle. Kun *Hyvän historian* hollanninkielinen alkuteos ilmestyi seuraavana syksynä, se ampaisi heti myyntilistojen kärkeen kirjailijan kotimaassa. Myös käännösoikeuksia myytiin ja uusien laitosten tuotannot laitettiin heti käyntiin. Kiireestä kertoo se, että seuraavan vuoden loppuun mennessä päivänvalon oli nähnyt jo 14 käännöstä. Se on reipasta menoa yli 400-sivuiselle tietokirjalle. Laajuudeltaan melkein puolet lyhyempi *Ilmaista rahaa kaikille* oli levinnyt maailmalle paljon hitaammin.

Jokin muuttui Bregmanin kohdalla vuonna 2019. Ajattelen itse, että ajan henki löysi kirjailijan. Voi myös olla, että kirjailija löysi ajan hengen. *Hyvän historian* ilmestyessä populismi oli maailmalla nousussa ja lukijat hakivat sille vastapainoa. Ihmiset halusivat kuulla, että meissä on pahan lisäksi myös paljon hyvää. Näin asia esiteltiin monessa kirjan arviossa ja uskon, että se selittää osan tapahtuneesta, mutta ei kaikkea. Miksi tämä viesti otettiin vastaan juuri

Rutger Bregmanilta? Ei hän ollut edelläkävijä. San Franciscon vankilakokeesta, Kitty Genovesen kohtalosta ja Stanley Milgramin sähköshokeista tehtyjä johtopäätöksiä oli kyseenalaistettu jo aiemmin kirjoissa, lehtiartikkeleissa ja tutkimuksissa.

Bregman on monessa haastattelussa selittänyt kirjansa menestystä kainoin sanakääntein: hän on tehnyt vain synteisiä, koonnut yhteen eri tieteenalojen olemassa olevia tuloksia lukijaa puhuttelevalla tavalla. Näin sanoessaan hän on lähes patologisen vaatimaton. Moni muukin kirjailija voi todeta tekevänsä synteisiä, mutta hänelle ei siunaannu siitä minkäänlaista menestystä *Hyvän historian* myyntiluvuista puhumattakaan. Sitä paitsi eikö synteisin tekemisessä ole vaarana juuri takaisinkääntäminen, vanhan tiedon esitely. Bregmanille ei käy näin. Miksi ei? Miksi hänen synteesinsä onnistuu niin valtavan hyvin?

Uskon, että vastaus tähän on ainakin osin sama kuin Arnold van de Laarilla: kirjailija käsittelee valtavaa tietomassaa jälleen erittäin taitavasti. Bregmanin väite ihmisen hyvydestä on jopa niin provokatiivinen, ettei hänellä ole muuta vaihtoehtoa kuin marssittaa lukijan eteen ihmisiä, joiden havainnot tukevat jollakin tavalla hänen omiaan. Tämä saa aikaan yksityiskohtien (nimien, paikkojen, päivämäärien) vyöryyn, jota Bregman hallitsee muun muassa rajoittamalla tekstissä nimellä esiintyvien ihmisten määrää. Hän käyttää paljon »erästä» tai on muuten epämääräinen. Bregman käyttää »erästä» jopa suorissa lainauksissa. Seuraaviin esimerkkeihin on lisätty lihavointi. Huomaa myös, että viitenumerot viittaavat Bregmanin kirjaan.

Kuuluisa joukkopsykologi Gustave Le Bon ei olisi voinut osua enemmän väärään. Hätätilanne ei tuonutkaan ihmisistä esiin heidän huonoimpia puoliaan. Britit nousivat sivistyksen tikkailta pari askelmaa. *Eräs amerikkalainen toimittaja* kirjoitti päiväkirjaansa: »Tämän painajaisen keskellä minua eivät lakkaa ällistytymästä tavallisen kansan rohkeus, huumorintaju ja ystävällisyys.»¹³

Hyvän historia, s. 12

Brittiläinen taloustieteilijäryhmä päätyi samaan johtopäätökseen.²⁵ Heidän tutkimissaan 21 tuhoutuneessa kaupungissa tuotanto oli noussut nopeammin kuin verrokki-ryhmän 14 kaupungissa, joita ei ollut pommitettu.

»Meille alkoi valjeta», eräs **amerikkalainen taloustieteilijä** kirjoitti, »että olimme törmänneet yhteen sodan suurimmista virhearvioinneista – ehkä jopa kaikkein suurimpaan.»²⁶

Hyvän historia, s. 15

Nimen pois jättäminen ei tarkoita, että Bregman ottaisi muiden tutkimuksia tai tulkintoja omiin nimiinsä. Aina-kaan siltä se ei minusta näytä. Viitenumeron avulla lukija voi katsoa tarkemmat lähdetiedot luvuittain jaotellusta luettelosta kirjan lopusta. Jättäessään nimen kertomatta hän kuitenkin välttää tekstin muuttumisen selvästi vaikealukuisemmaksi. Samankaltaista taktiikkaa – nimien rajoittamista – käyttävät muutkin kirjailijat norjalaisten ja alankomaalaisten tietokirjojen listoilla.

Nimien karsiminen on olennainen osa Bregmanin synteesiä, mutta hän hallitsee *Hyvän historiassa* myös kokonaisuuden entistä paremmin. Bregman käyttää varsin taitavasti muun muassa toistoa ja sloganeita, ovat ne sitten hänen omiaan tai muiden keksimiä. Kyky käsitellä valtavaa tietomäärää on mitä ilmeisimmin vaikuttanut teoksen menestykseen. Osansa on tehnyt myös ajan henki ja se, että Bregman tunnettiin maailmalla jo ennen *Hyvän historian* ilmestymistä. Kysyn silti vielä kerran: miksi juuri tämä kirja?

Meidän suomalaisten kannattaa jatkaa kysymistä. Lienee selvää, että ajan hengen kanssa on hankala neuvotella. Kirjailija voi vaikuttaa omaan kansainväliseen profiiliinsa, ehkä joskus myös kustantaja, mutta yleisesti ottaen pienet maat jäävät isompien varjoon. Monet menestyksen osatekijät ovat kaukana käsistämme, mutta yksi ei. Se on teksti. Siihen me voimme vaikuttaa, vaikka tänään. Me voimme kirjoittaa paremmin. Me voimme opetella taitavammiksi kokonaisuuden hallitsijoiksi ja mikäli tarpeen – tarinan kertojiksi. Se ei ole helppoa tai ilmaista, mutta se on mahdollista. Miksei olisi?

Palataan *Hyvän historiaan*, tällä kertaa kirjan alkuun, jossa kirjailija esittelee teesinsä. Hän kuvailee ihmisen käytöstä katastrofin hetkellä ja tarjoaa lähes jokaiselle jotakin. Vanhemmille ikäluokille Bregman kertoo toisen maailmansodan pommituksista Lontoossa ja Dresdenissä, sodan jälkeen syntyneille napalmin viljelystä Vietnamin sodassa. Titanic uppoaa taas, mutta en usko, että tätä tarinaa on suunnattu onnettomuuden henkilökohtaisesti muistaville, vaan pikemminkin niille sadoille miljoonille, jotka ovat nähneet James Cameronin vuonna 1997 ilmestyneen elokuvan. Vielä heitä nuoremmille on syyskuun 11. päivän terrori-isku ja Yhdysvaltojen eteläosia riepoteellut Katrina-hurrikaani. Kustakin tapauksesta Bregman esittelee ensin vanhan käsityksen (ihminen on raadollinen ja itsekes) ja sitten uuden (ihminen osaa ajatella myös muita).

Teksti on napakkaa ja väittelynhaluista. Tunnetut esimerkit seuraavat toistaan kuin pikakelauksella. Kirjan alku osoittaa Bregmanin kiistattoman kyvyn tehdä synteesiä, eli yhdistää tiedettä, journalismia ja historiallisia anekdootteja sujuvaksi tekstiksi. Laajaa teosta ei silti ehdi lukea edes kymmenesosa ennen kuin kirjailija yhtäkkiä lopettaa synteesin ja kertoo tarinan poikajoukosta, joka haaksirikkouuu autiosaaressa eteläisellä Tyynellämerellä. Pojat viettävät keskenään 15 kuukautta, mutta toisin kuin ikätoverinsa William Goldingin kuulussa *Kärpästen herra* -romaanissa, he eivät ala riidellä ja tappaa tovereitaan.

Tarina »tosielämän kärpästen herrasta» on hyvä, se vetoaa tunteisiin ja todennäköisesti myös yllättää monet lukijat. Olellisin asia on silti tämä: Bregman on itse tarinan toimija tai lähde, ei yksikään toinen tutkija tai kirjoittaja, olkoon hän sitten eräs tai nimeltä mainittu.

Jos olet lukenut kirjan, katso sen alkua uudelleen. Seuraa, miten Bregman tekee omasta tiedonetsinnästään numeroa. Tutki, miten hän kertoo sinnikkästä johtolankojen kaivamisesta ja siitä, miten kertomuksen palaset alkavat loksahata paikoilleen. Pian hän jo matkustaa tapaamaan uuden haaksirikkotarinansa osapuolia, toista jopa paikkaan, jonne edes Google Maps ei löydä. Tämä ei ole sattumaa. Tarina

antaa Bregmanille tilaisuuden esitellä itsensä ja metodinsa mahdollisimman suotuisassa valossa, sellaisessa, jossa hän on kaikkea muuta kuin pelkkä synteessin tekijä tai »takaisinkääntäjä». Kärpästen herran jälkeen monet esimerkit pohjaavat taas vahvasti muiden tuottamaan lähdemateriaaliin. Synteesi tekee paluun, mutta sillä ei ole väliä. Vahva mielikuva myös muusta on luotu.

Bregmanin teos jakaa ihmisiä. Se on ymmärrettävää. Kaikkia eivät vakuuta hänen perustelunsa ihmisen hyvyydestä, mutta kirjassa on opittavaa heillekin ja sen voi ilmaista näin: jos uskoo voivansa välttää takaisinkääntämisen, tämä taito on esiteltävä välittömästi. Pelikentälle juostaan mailaa valmiiksi heiluttaen. Kirjan alussa on tuotava selvästi esiin – tavalla tai toisella – sen omaperäisyys ja kekseliäisyys, rakenteen, näkökulman tai käsittelytavan vahvuudet. Mikä teoksessa on kiinnostavaa, ei pelkästään suomalaisille lukijoille, vaan myös muille.

Kun kentälle on päästy, lyödään heti ja lyödään lujaa. Suomalaisilta lukijoilta voi odottaa kärsivällisyyttä, ainakin joskus. Kansainvälisellä yleisöllä sitä on vähän ja käännoikeuksien ostajilla tuskin lainkaan. Myös käännösnäyte otetaan usein kirjan alkupäästä. Silloin on pienen pohjoisen maan tietokirjailijan laitettava kaikki peliin. Paras juttu lyödään heti tiskiin. Sitä ei pantata. Niin ei tee edes Rutger Bregman, vaikka hänen on täytynyt aavistaa *Hyvän historiaa* kirjoittaessaan, että nyt jos koskaan on hänen hetkensä.

Käytä minämuotoa ja briljeeraa tasoilla

Rutger Bregman onnistuu välttämään takaisinkääntämisen ainakin osin tuomalla itsensä mukaan tarinaan. Monia tietokirjailijoita tämä arveluttaa, mutta ei kannattaisi. Minämuodosta on monenlaista hyötyä. Sen avulla voi luontevasti esitellä omaa asiantuntemustaan, eikä sen käyttö aina velvoita laajempaan omaelämäkerrallisuuteen. Hyvin monessa norjalaisessa ja alankomaalaisessa menestysteoksessa kirjailijat kertovat itsestään. Jotkut tekevät sen lyhyesti aivan kirjan alussa ja hylkäävät minämuodon sitten

kokonaan. Toiset esittäytyvät kirjan alussa ja palaavat omiin kokemuksiinsa siellä täällä satunnaisten anekdoottien muodossa. Samanlaista taktiikkaa harrastetaan ympäri maailmaa. Moni amerikkalainen tai brittiläinen tietokirjailija sijoittaa bestsellerinsä alkuun havainnollisen pikku vinjetin siitä, miten hänestä on tullut juuri kyseisen aiheen asiantuntija.

Minämuodon käyttö tai henkilökohtaisuus eivät silti tee mistään kirjasta automaattisesti kiinnostavaa. Joskus takaisinkääntämisen välttämiseksi on kyse rakenteen monipuolisuudesta, käsikirjoituksen tasoista, joista yksi voi olla henkilökohtainen, toinen ajankohtainen, kolmas yleinen, neljäs murhamysteeri ja viides taas ihan jotain muuta. Tiina Raevaara osallistui projektiini keväällä 2022 ilmestyneellä teoksellaan *Minä, koira ja ihmiskunta: lajien välisen yhteiselon historia*. Raevaaran teoksessa juuri henkilökohtaisuus, minämuoto, on monitasoisen kerronnan alkupiste.

Raevaara kuvaa kirjassa omaa loppuun palamistaan, suurta ahdistusta, joka pakottaa hänet arvioimaan uudelleen myös sitä, miten hän suhtautuu muihin ihmisiin. Lopulta eläimistä lapsesta asti pitäneen kirjailijan on vain myönnettävä totuus: ihmisten läsnäolo kuormittaa paljon enemmän kuin vaikkapa hyönteisten, jänisten tai lintujen. Erityistä lohtua Raevaaralle tuovat koirat. Genetiikka, arkeologia ja myytit apunaan hän alkaa pohtia tätä piirrettä itsessään. Miksi jotkut ihmiset haluavat niin kovasti hakeutua muiden lajien seuraan? Mitä hyötyä siitä on ihmiskunnalle ollut?

Raevaara tekee monenlaisia havaintoja itsestään ja ympäröstään. Aluksi nämä huomiot tuntuvat yksittäisiltä anekdooteilta, mutta kirjan edetessä osalle anekdooteista tapahtuu jotakin. Niistä alkaa muodostua pieniä yksittäisiä tarinoita kirjan pääteeman sisälle. Ne eivät kuitenkaan hajota kokonaisuutta vaan paljastavat yhä uusia puolia Raevaaran suhteesta muihin lajeihin, joista koira on vain yksi. Nämä tarinat ovat teoksen tasoja, ominaisuuksia tai piirteitä, joilla on kullakin polku kuljettavanaan, toisin sanoen niilläkin on jonkinlainen alku, keskikohta ja loppu. Katto, seinät ja lattia. Tämänkaltainen rakenne muistuttaa

omalaatuista maatuskanukkea, sellaista, jossa seuraava nukke on aina erikokoinen, mutta samalla myös erinäköinen. Törmäsin vastaavanlaisiin useammassa alankomaalaisessa tietokirjassa.

Geert Mak ja Frank Westerman ovat paikallisia tietokirjallisuuden konkareita, joilla on laaja tuotanto mutta joiden teoksia ei ole koskaan suomennettu. Luin molempien 2010-luvun menestyneimmät käännösteokset englanninkielisinä. Geert Makin kirjan lähtökohta on matka, jonka yhdysvaltalainen kirjailija John Steinbeck teki vuonna 1960 kotimaassaan. Frank Westermanin aihe on lipizzanhevo. Kumpikaan heistä ei tarjoa teoksissaan poikkeuksellisen uutta tai harvinaista tietoa. Monitasoista tarinan-kerrontaa niissä on senkin edestä.

Geert Makin *In America: Travels With John Steinbeck*¹¹ on laaja matkareportaasi, elämäkerran ja historiategoksen sekoitus, johon on sisäänrakennettu monenlaisia jännitteitä. Ensimmäinen niistä on Steinbeckin vuonna 1960 tekemä automatka Yhdysvaltain itärannikolta länteen ja takaisin. Tästä kokemuksesta Steinbeck kirjoitti myöhemmin tietokirjan *Matka Charleyn kanssa: Amerikkaa etsimässä*.

Geert Mak kulkee saman reitin vuonna 2010, viisikymmentä vuotta Steinbeckin jälkeen. Hän haluaa selvittää, mikä kaikki on tuossa ajassa muuttunut. Yhdysvallat vaikutti vuonna 1960 kehityksen edelläkävijältä. Uuden vuosituhannen alku on kuitenkin pakottanut sen polvilleen. Poliittiset ristiriidat halvaannuttavat yhteiskuntaa, ja vuoden 2008 finanssikriisistä alkanut lama kurittaa sitä suurkaupunkien ulkopuolista Amerikkaa, jota Steinbeck niin kovasti arvosti. Sanokaamme, että tässä on teoksen ensimmäinen taso.

Toisella tasolla Mak vertaa Steinbeckin kirjan kertomuksia muun muassa kirjeisiin, joita tämä kirjoitti vaimolleen automatkan aikana. Kirjeissä ja kirjassa on selviä eroja. Mak alkaa pohtia, onko *Matka Charleyn kanssa* sittenkin romaani, fiktiivinen kuvaus elämäntavasta, jonka nostalgiaan taipu-

11. Geert Mak: *Reizen zonder John. Op zoek naar Amerika*.

vainen kirjailija olisi halunnut kohdata. Kävikö Steinbeck niissä paikoissa, joissa hän väitti käyneensä? Tapasiko hän niitä ihmisiä, joista hän kirjassaan kertoo?

Tarinan edetessä Makin ja lukijan epäilykset vain kasvavat. Lopulta jopa Steinbeckin 1930-luvun menestysromaanit alkavat näyttää nurinkurisilta. Tarkkanäköinen kirjailija oli saavuttanut maineensa kuvaamalla laman ja sitä seuranneen historiallisen kuivuuden piinaamia tavallisia amerikkalaisia. 1960-luvun alussa nämä tavalliset amerikkalaiset eivät tunnu kelpaavan edes tietokirjan aiheeksi. Jäljelle on jäänyt itseensä ja muistoihinsa käpertyvä mies. Makin teos ei kuitenkaan ole Steinbeckin elämäkerta tai lopullinen sana siitä, miten pitkälle ikääntyvän kirjailijan mielikuvitus lentää. Pohjimmiltaan se on kertomus Yhdysvaltojen ja Euroopan suhteesta sekä matkanteosta ja matkantekijöistä.

Eurooppa piti Yhdysvaltoja esikuvanaan vuonna 1960. Mak kysyy, onko siitä puoli vuosisataa myöhemmin esikuvaksi kenellekään. Löytäkseen vastauksen hän ottaa rinnalleen liudan muita toimittajia, kirjailijoita ja tutkijoita, jotka ovat kiertäneet suurta maata eri aikoina 1800-luvulta 1990-luvulle. Joukossa on amerikkalaisia ja eurooppalaisia. Oleellista on jälleen, etteivät nämä matkakumppanit esiinny tekstissä pelkkinä lainausten lähteinä tai irrallisina anekdootteina. He ovat ihmisiä, joiden kokemusta ja maailmankuvaa kirjailija pyrkii vuorollaan ymmärtämään. Itsetään Mak myös kertoo, mutta melko vähän. Hän on ulkopuolinen tarkkailija, alankomaalainen toki, mutta ennen kaikkea eurooppalainen ja osa jotakin suurempaa.

1960-luvulla syntynyttä Frank Westermania pidetään kotimaassaan narratiivisen tietokirjoittamisen mestarina. Tätä taitoa hän myös esittelee lipizzanhevosesta kertovassa teoksessaan *Dier, bovendier*. Kirjan englanninkielinen käännös julkaistiin vuonna 2012 nimellä *Brother Mendel's Perfect Horse: Man and Beast in an Age of Human Warfare*. Se on vetävä kertomus 1900-luvun sodat kokeneesta Euroopasta ja hevosrodusta, jota riepotellaan edestakaisin valtiosta toiseen aina konfliktin voittajan oikkujen mukaan.

Westermanin teos on niin sanottua ison minän tietokirjallisuutta, jossa korostetaan tekijän omaa persoonaa ja kokemuksia. Kirjailija on selvittämässä lipizzanhevosen historiaa, mutta samalla useampia sisäkkäisiä ja limittäisiä arvoituksia. Näistä ainakin yksi koskee vahvasti häntä itseään. Lukijoilleen Westerman kertoo opetelleensa kouluikäisenä ratsastamaan kotinsa läheisillä talleilla. Siellä hän oli myös nähnyt elämänsä ensimmäisen lipizzanhevosen, keveästi ilmassa tanssahtelevan orin, Conversano Primulan. Aikuisena Westermanin ajatukset palaavat yhä uudelleen Primulaan. Kirjailijan on vaikea ymmärtää, miten tämä uljas hevonen oli päätynyt ränsistyneelle ratsastuskoululle Luoteis-Hollantiin. Olivathan sen edeltäjät esiintyneet koko Euroopan kermalle ja kantaneet selässään kuninkaallisia.

Conversano Primulan arvoitus on silti vain yksi Westermanin teoksen tasoista. Kirja alkaa ennen orin syntymää Etelä-Puolasta, natsi-Saksan ylläpitämältä hevosten kasvatustilalta. Vuoden 1945 tammikuussa tilalla ymmärretään tosiasiat: puna-armeijan etenemistä ei estä enää mikään. Saksalaisten on lähdettävä pakoon ja arvokkaat hevoset on nekin vietävä turvaan. Tien päälle jalkautuu sekalainen joukko ihmisiä ja eläimiä. Viikkojen kuluessa selviää, että pakenijoita ajetaan takaa. Neuvostosotilaat eivät kuitenkaan ole kiinnostuneita saattueen mukana kulkevista arabialaisista tai englantilaisista rotuvalioista. He haluavat lipizzanhevokset. Mitä pakeneville hevosille lopulta käy?

Tutki, matki ja sovelle

Geert Makin ja Frank Westermanin monitasoiset teokset ovat hienoja, juuri sellaisia, joita kannattaa lukea ja joista kannattaa ottaa mallia. Kun puhuin suomalaisten kustantamojen edustajien kanssa niistä tai listojeni kirjoista ylipäätään, sain usein samankaltaisen turhautuneen vastauksen: Kyllä niitä luetaan, mutta niitä ei voi tehdä. Resurssit eivät riitä.

Voi sen näinkin nähdä. Bregmanin, Luyendijkin, Van de Laarin, Makin ja Westermanin menestyksessä on kyse myös

maantieteen ja rahan suomista mahdollisuuksista. He ovat keskellä Eurooppaa ja me olemme täällä. Alankomaissa on enemmän ihmisiä, suuremmat kotimarkkinat ja läheiset yhteydet kolmelle suurelle ja kirjallisuusviennin kannalta merkittävälle kielialueelle: Isoon-Britanniaan, Ranskaan ja Saksaan.

Suomalainen kirjailija voi sanoa, että Geert Makin on helppo rakentaa tietokirjaansa tasoja, onhan hänelle sallittu sivujakin yli 500. Kyllä minäkin, sanoo kenties toinen, mutta kun kustantaja ei tarjoa kirjoitusajalta palkkaa. Niin teki Rutger Bregmanin kustantamo De Correspondent tämän työstäessä kirjojensa materiaalia. Eikä The Guardian-lehdestä kukaan soita. Mutta soitellaanko sieltä norjalaisille? Norjan tietokirjailijoiden ja -kääntäjien liiton pääsihteerin Arne Vestbø:n mukaan heillä on samankaltaisia haasteita kuin meillä. Tästä huolimatta norjalaiset ovat löytäneet oman paikkansa käännösmarkkinoilta.

Vestbø näkee menestyksen taustalla hyvin monenlaisia syitä. Tietokirjallisuuteen uskotaan ja tämä näkyy sekä hallituksen politiikassa että kansan mielipiteissä. Maasta löytyy kokeneita, tietokirjallisuudesta kiinnostuneita ja joskus myös tietokirjailijoiden kanssa tiivistä yhteistyötä tekeviä kirjallisuusagentteja. Kun Norja oli vuonna 2019 Frankfurtin kirjamesujen kunniavieras, se panosti messuihin koko alan voimin. Tietokirjailijat saivat jo vuosia ennen messuja harjoitella muun muassa sitä, miten kertoa omasta aiheestaan kotimarkkinoita laajemmalle yleisölle.

Vestbø on itsekin tietokirjailija ja yhdeksi menestyksen moottoriksi hän nostaa sen perinteisen: kollegat ovat valinneet kiinnostavalle aiheelle oikean käsittelytavan. Norjan kirjallista katsoessa huomaa ainakin yhden menestysekään keinon, sellaisen, joka myös erottaa norjalaiset teokset alankomaalaisista. Monessa norjalaisessa tietokirjassa käsitellään alankomaalaisten tavoin isoja ja kansainvälisiä aiheita, mutta samalla todella paljon Norjaa. Tätä suuntaa edustaa esimerkiksi Morten A. Strøksnesin *Merikirja, eli kuinka pyydystää jättihaita kumiveneestä isolla merellä neljänä vuodenaikana*. Siinä kerrotaan kahden miehen, Mortenin ja

Hugon, yrityksestä pyydystä jähaita Pohjois-Norjassa sijaitsevan Lofoottien saariryhmän vesillä. Tiede ja tarut tuke-
naan Strøksnes luotaa elämää valtameressä ja sen rannalla. Jähain metsästyksen lisäksi olennaista on myös Mortenin ja Hugon vilpitön aikomus pysyä ystävinä, vaikka miehet ovat niin kovin eriluonteisia ja pitkäksi venyvä jahti rasittaa molempien hermoja.

Sigri Sandbergin *Pimeys: tähtiä, pelkoa ja viisi yötä yksin tuntu-
rissa* käsittelee yhtä aikaa sekä nyky-yhteiskunnan suhdetta valoon että kirjailijan omaa yritystä selättää pimeän pelkoaan yksin perheensä mökillä norjalaisen tunturin kupeessa. Sandberg vertaa omaa kokemustaan böömiläisen Christiane Ritterin kirjoituksiin, joissa tämä kertoo matkastaan Norjan Huippuvuorille 1930-luvun alussa. Ritter on oivallinen vertauskohta Sandbergille, sillä hän kohtaa pohjoisen ääriolot ilman nykyajan mukavuuksia. *Pimeys* ei ole kirjana täydellinen, mutta se on silti tutustumisen arvoisen. Selvästi alle 200-sivuisena teos osoittaa myös sen, ettei monipuolinen rakenne aina vaadi valtavia sivumääriä.

Otetaan vielä kolmas. Long Litt Woonin *Minun sienipolkuni: sienestyksen parantava vaikutus* kuvaa läheisen ihmisen menettämistä ja tästä seuraavaa surutyötä, jolle löytyy yllättävä koti norjalaisten fanaattisesta sieniharrastuksesta. Strøksnes, Sandberg ja Long Litt Woon yhdistävät ison aiheen hyvin paikalliseen ja henkilökohtaiseen kokemukseen. Onko tämä menetelmä heidän oma keksintönsä? Tuskin. Matkivatko he muita? Ehkä jonkin verran, mutta mitä sitten?

Matkiminen tai mallinottaminen on eri asia kuin toisen työn suora kopioiminen tai muu tekijänoikeutta rikkova toiminta. Kirja-alalla matkimista pidetään joskus osoitukseksi laiskuudesta tai mielikuvituksen puutteesta, mutta oma kokemukseni on lähes päinvastainen. Taitavan ja oma-peräisen ihmisen jäljittely oli aina hankalaa ja muuttui täysin toivottomaksi, jos ei ollut valmis käyttämään omaa mielikuvitustaan. Tarkoitin tällä sitä, että matkimisella voi säästää aikaa, mutta siinä on useimmiten vasta alku. Kirjailija joutuu silti repimään sielun irti ruumistaan, myös tietokirjailija. Strøksnesin, Long Litt Woonin ja Sandbergin

teosten rakenne tai käsittelytapa voi olla muualta lainattua, mutta se ei mitätöi heidän saavutuksiaan. Tämän tosiasian edessä on myös meidän syytä hiljentyä. Näinkin voi taistella takaisinkääntämistä vastaan.

Olen kuullut kommentin yhdeltä jos toiselta, että suomalaisten on turha tuijottaa kirjallisuuden viennissä muita. Meidän tulisi olla omaperäisiä. Mietin usein, mihin omaperäisyydellä tässä tapauksessa viitataan. Aiheeseen vai ilmaisutapaan? Molempiin? Katsotaan tätä norjalaisten esimerkkien kautta. Onko kalastusretki omaperäinen aihe? Onko sellainen läheisen kuolema, sienien poiminta tai pimeän pelko? Mitä enemmän luin norjalaisia tietokirjoja, sitä enemmän aloin uskoa, että heidän menestyksensä taustalla on monia aika tavallisia asioita. Rahaa toki on ja omaperäisyyttä, mutta ennen kaikkea kurinalaisuutta. Perusasioita on harjoiteltu niin, että teksti kulkee eteenpäin kuin luotijuna. Monipuolinen rakenne on selkeä ja taiten tehty. Suomalaisten tietokirjojen yleinen heikkous, tahaton toisto, tuntuu puuttuvan genrestä kuin genrestä. Norjalaisilla vaikuttaa olevan kärsivällisyyttä ottaa muista mallia. Tilaisuuden tullen he osaavat soveltaa oppimaansa. Miksi suomalaisille eivät kelpaisi samat lääkkeet?

Perusasioihin panostamalla ja muiden mallia seuraamalla mekin voimme parantaa asemiamme. Me voimme oppia kuvaamaan sujuvammin myös sitä, mikä meissä on omaperäistä, eli niitä aiheita, joissa me voimme tarjota jotakin harvinaista, ehkä jopa ainutlaatuista. Entä jos kirjoitamme Suomesta, kuten Strøksnes, Long Litt Woon tai Sandberg Norjasta? Osaammeko tehdä sen niin, että muut pysyvät mukana? Seuraavaksi käsittelemme tätä, tietokirjaviennin kolmatta suurta haastetta.

III

Harjoituksia Suomesta kirjoittavalle

STAND-UP-KOOMIKKO Are Kalvøn *Helvetillinen vaelluskirja* kertoo kirjailijan yrityksestä innostua norjalaisten yleisestä ajanvietteestä, vuorilla ja tuntureilla vaeltamisesta. Kalvø on itsekin norjalainen, mutta toisin kuin muut, hän ei riehaannu raittiista ilmasta ja patikointiin liittyvästä jatkuvasta itsensä ylittämisestä. Keski-iässä Kalvø alkaa kuitenkin epäillä, että hän on jäämässä jostakin paitsi. Asia selviää vain suuntaamalla vuoren juurelle ja liittymällä muiden perään jonon jatkoksi.

Helvetillisen vaelluskirjan alku on mestarinäyte siitä, miten kertoa paikasta yhtä aikaa monenlaisille lukijoille. Kalvø aloittaa kuvailemalla kotiseutuaan, sen sijaintia, ihmisiä ja elämäntyyliä. Hän kertoo lapsuudenmaisemistaan pisteliään huumorintajuisesti. Lukija tutustuu seutuun kuin videokuvan välityksellä. »Kamera» tarkentaa vuoroin pie-niin yksityiskohtiin, kuten ruosteiseen avaimen ja vinoon aitanportaaseen, ja etäännyy sitten kauemmas yli talon, pihapiirin, aina läheisen vuoren rinteille ja siitäkin laajemmalle. Tätä jatkuu tovin ennen kuin Kalvø paljastaa kotipaikkakuntansa nimen. Se on Stranda. Ahaa, saattaa norjalainen ajatella. Kyllä minä sen jo tiesin. Tai arvasin. Lukija Norjan ulkopuolella voi taas todeta, että Stranda on täysin outo nimi, mutta sillä ei ole väliä. Minulle on jo kerrottu, minkälaisesta paikasta on kyse. Jatkan lukemista.

Kalvøn kirjan alku on varsinainen niskalenkki maantieteestä, mittakaavasta ja kulttuurista. Se toi mieleeni neuvon, jonka sain eräältä vanhemmalta kollegalta, kun olin

vasta aloittelemassa kustannustoimittajan työtä. Kollegani mukaan yksi tietokirjailijan tärkeimpiä tehtäviä on estää lukijaa tuntemasta itseään hölmöksi. Mitään kirjaa ei voi kirjoittaa kaikille maailman ihmisille, mutta sen voi yrittää tehdä kaikille aiheesta kiinnostuneille. Heistä jokaisen on voitava ajatella, että kirja on tehty myös hänelle. Lukijoiden tausta ei saisi vaikuttaa asiaan. Elämäkertaa Väinö Linnasta tehdään niillekin, joita kiinnostaa suomalaisesta sodanjälkeisistä romaaneista vain yksi, eli *Tuntematon sotilas*.

Tässä ei ole sinänsä mitään uutta. Tietokirjailijan työ on jatkuvaa pohdintaa siitä, mitä selittää ja miten paljon, missä mennä yksityiskohtiin ja missä olla ylimalkaisempi. Käännösmarkkinoille haikailevan ja Suomesta kirjoittavan on kyettävä arvioimaan käsikirjoitustaan vielä tarkemmin. Alkuun voi päästä kokeilemalla vaikka seuraavaa harjoitusta. Sen voi tehdä milloin tahansa, myös silloin kun kirja on vasta hajanainen kokoelma tapahtumia, teemoja, paikkoja ja ihmisiä. Parhaiten se onnistuu, kun käsikirjoituksesta on olemassa jonkinasteinen kokonaisuus, eli tekstissä on alku, keskikohta ja loppu.

Aloita tekemällä lista käsikirjoituksessa (tai suunnitelmassa) nimellä esiintyvistä ihmisistä. Tee ainakin lista, mutta jos aikaa on enemmän, tee henkilöhakemisto. Varsinainen henkilöhakemisto tehdään juuri ennen kirjan valmistumista, mutta nämä nimet kerätään, kun kaikki on vielä kesken.

Laita sitten käsikirjoitus syrjään ja tarkastele nimilistaa tai -hakemistoa. Koeta erottaa oleelliset ihmiset vähemmän oleellisista. Ota huomioon kaikki tekstissä nimellä esiintyvät. Oman kokemukseni mukaan jokaisessa käsikirjoituksessa on ihmisiä, joiden ei aivan välttämättä tarvitse siinä olla. Karsi heitä, mikäli se on mahdollista. Muista silti, ettei fakta ole fiktiota. Kaikki ei ole tietokirjailijasta itsestään kiinni. Hän ei voi siirtää yhden piirteitä, tekoja tai ominaisuuksia jollekin toiselle tai yhdistää useampia ihmisiä »yhdeksi mielenkiintoiseksi» tarinankuljetuksen, tilanpuutteen tai jonkin muun hankaluuden takia.

Lukijalle on annettava myös kohtuullinen käsitys siitä, mistä tieto tulee. Joskus tämä tarkoittaa erityisesti sitä, keneltä tieto on peräisin. Tähän on monia lähestymistapoja. Joissakin tapauksissa tekstiin jätetään viittaus ihmisestä tai ihmisistä, mutta heidän nimiään ei mainita. Tätä mallia käyttää Rutger Bregman (katso sivut 32–33). Samoilla jäljillä on maailmalla menestynyt norjalainen luonnontieteilijä Anne Sverdrup-Thygeson.¹² Sekä Bregman että Sverdrup-Thygeson viittaavat kirjoissaan useampiin lähteisiin mainitsematta nimeltä lähteiden luojia. Bregman käyttää viitenumeroita, jotka ohjaavat lukijan etsimään lisätietoja kirjan lopusta. Sverdrup-Thygesonilla ei viitenumeroita ole. Hänen molempien teostensa lopussa on vain luvut-tain jaotellut lähdeluettelot. Niistä voi olla hankala tarkemmin päätellä, kenen tutkimuksiin kirjailija missäkin viittaa. Tavallista lukijaa tämä ei kenties häiritse. Kirjan sivuilla nimettömänä esiintyvistä tutkijasta on vaikea sanoa. Oleellista hänen kannaltaan lienee, miten selvästi Sverdrup-Thygeson erottaa oman panoksensa muiden työstä.

Kirjassa *Minä, koira ja ihmiskunta* Tiina Raevaara ei käytä viitenumeroita, mutta lopun lähdeluettelo on eritelty selkeämmin keiden työhön kirjailija milloinkin tukeutuu. Sopivan lähdekäytännön löytämiseen kannattaa varata aikaa ja on hyvä muistaa, että erilaiset viittaustavat teettävät työtä kirjanteon eri vaiheissa. Nimiä ei silti voi karsia sillä ajatuksella, että otetaan suomalaiset pois, sillä eihän heitä kukaan muualla tunne. Suomalaisen tietokirjan ensisijainen yleisö on täällä. On jälleen mietittävä tapauskohtaisesti käsikirjoituksessa esiintyvän henkilön merkitystä. Helsingin pormestarin tai Kajaanin kaupunginjohtajan nimi voi olla epäoleellinen ihan kaikille, jos hän vain vilahtaa tekstissä ja tärkeää on hänen asemansa, ei henkilö itse.

Tee seuraavaksi paikkalista tai -hakemisto. Mieti taas, mikä on oleellista ja mikä ei. Millä asioilla on merkitystä

12. Sverdrup-Thygesonin kirjat ovat *Luonnon varassa: lajien monimuotoisuus elämän suojelijana* ja *Jos hyönteiset katoavat... harvinaistuvat, hyödylliset pikkuötökät, joita ilman emme tule toimeen.*

tiedon omaksumisen kannalta? Mitkä paikat ovat niin tärkeitä, että niistä on pakko kertoa enemmän? Mitä lukijan tulisi vähintään ymmärtää sijainnista, mittakaavasta tai historiasta pysyäkseen kärryllä? Ota huomioon, että Suomen maantieteen hahmottaminen on ulkomailla olematonta ja täälläkin joskus puutteellista.

Otetaan taas esimerkki. Tekeillä on tietokirja jatkosodan vuosista. Käsikirjoituksessa liikutaan Viipurissa, Sortavalassa, Petroskoissa ja Rukajärvellä. Miten kuvaat näitä paikkoja lukijoille Suomen ulkopuolella? Tämän merkitys kasvaa erityisesti naapurimaitamme kauempana. Sotakirjoista pitävä keskieurooppalainen voi tietää paljon itärintaman tapahtumista Kaukasuksella, Ukrainassa ja Baltian maissa, mutta entä, jos siirrytään vielä ylemmäs pohjoiseen? Ehkä hän lukee Luoteis-Venäjällä sijaitsevasta Laatokasta ensimmäistä kertaa vasta tässä kirjassa. Ehkä hän jopa hämmästy, kun hän ymmärtää, miten isosta järvestä on kyse (Euroopan suurin). Sijainnin ja mittakaavan lisäksi oleellista lienee sekin, että Laatokan pohjoisosa kuului Suomelle vuoteen 1940 asti ja vielä uudelleen vuosina 1941–1944. Siinä se on, sama haaste kuin Are Kalvølla, vaikka kuvitteellinen kirja jatkosodasta tuntuu muuten ihan erilaiselta. Miten kirjoittaa hyvin laajalle yleisölle? Miten kerrata perustietoja kyllästyttämättä sellaisia lukijoita, jotka eivät niitä tietoja tarvitse.

Kirjailija voi luoda lukijalle »polkua», eli rakentaa tekstiin apuvälineitä, joiden avulla tarinaa voi seurata ja tietoa omaksua. Hän voi kuvailla ympäristön piirteitä, mittakaavaa ja historiaa vaikka alueelle ensimmäistä kertaa saapuvan ihmisen tai ihmisryhmän näkökulmasta. Tällöin on helpompaa kerrata myös sellaisia perusasioita, joista kirjoittaminen tuntuu muuten hassulta. Omat kokemukset ovat tässäkin joskus hyödyllisiä. Sigri Sandberg käyttää niitä hyväkseen muiden keinojen ohella. *Pimeys*-kirjan alussa hän matkaa junalla Oslostä Finse-tunturille. Se ei ole Sandbergin ensimmäinen kerta kyseisellä reitillä, mutta yhtä kaikki loistava tilaisuus välittää lukijalle juuri niitä tietoja ympäristöstä ja etäisyyksistä, joita tämä saattaa tarvita. Sitten Sandberg vaihtaa näkökulmaa ja kertoo 1800-luvun

lopulla syntyneen Christiane Ritterin monivaiheisesta matkasta Keski-Euroopasta ylös pohjoiseen, aina Huippuvuorille saakka. Lukijalle selvitetään lisää perusasioita: Sandberg ja Ritter ovat eläneet eri aikaan. Norja sijaitsee pohjoisessa, kaukana Ritterin kotiseudulta. Huippuvuorille päästäkseen on matkustettava vielä kauemmas.

Kirja alun »selittävä» vaihe on monelle tuttu päänvaiva. On vaikea keksiä sujuvaa tapaa syöttää kaikkia tarvittavia taustatietoja nopeasti. Alkuun kannattaa silti satsata. Nyt ei ole kyse pikkuasiasta, eli Sibeliuksen hiuksista. Kääntäjälle tämän kaltaisen laajemman kontekstin luominen on mahdotonta. Alkua on hyvä kirjoittaa yhä uudelleen ja eri vaihtoehtoja kannattaa kokeilla. Kirjan alkua voi myös luetuttaa useammalla ihmisellä, parhaimmassa tapauksessa sellaisellakin, joka on kotoisin Suomen ulkopuolelta.

Haastetta voi myös koittaa taltuttaa korostamalla kuvailevaa kirjoittamista kuten Morten A. Strøksnes *Merikirjassa*. Näin voi pärjätä senkin kanssa, että jotkut sanat tarkoittavat eri paikoissa eri asioita, tai ainakin niissä voi olla varsin isoja sävyeroja. Mieti vaikka adjektiivipareja isopieni, kylmä–kuuma, lähellä–kaukana, urbaani–maalainen. Mitä ne tuovat mieleen Helsingissä, Kajaanissa, Kairossa tai Sevillassa?

Strøksnesin meri ympäröi Lofoottien saariryhmää Pohjois-Norjassa. Se ei ole Välimeri, Itämeri, Mustameri tai Biskajanlahti. Ei Strøksnes voi tietää, miten seutu eroaa lukijan ympäristöstä varsinkaan Norjan ulkopuolella. Käyttämällä hyvin kuvailevaa kieltä hän antaa lukijalle välineitä määritellä tuota eroa itse. Otetaan vielä yksi esimerkki. Jos ulkona on todella kylmää, kerro miltä asteluku voi tuntua. Ymmärtääkö lukija Kreikassa, mitä se tarkoittaa on, kun pakkanen laittaa silmät vetistämään, kasvojen ihon kiristämään tai hengityksen hakkaamaan kurkussa? Todennäköisesti ei, mutta parhaimmillaan hän kokee saaneensa tarpeeksi tietoa... ja jatkaa lukemista.

Polkuja on monenlaisia. Lisää esimerkkejä löytyy käännöksenä menestyneistä tietokirjoista. Kirjailijoilla ympäri maailmaa on tietenkin samanlaisia haasteita. On tärkeä silti

muistaa, että näitä polkuja pitkin kulkeminen on eri asia kuin tilanteen monimutkaisuuden täydellinen ymmärtäminen. Ei Suomen ulkopuolella lueta kirjaa jatkosodasta samalla tavalla kuin täällä. Eikä se voi olla tavoite. On pyritävä siihen, että mahdollisimman moni voi seurata tarinaa ja omaksua siitä tietoa omien lähtökohtiensa mukaan. Lukijan Kairossa tai Sevillassa tulisi kokea kirjan olevan myös hänelle.

Tietokirjailija voi sanoa kustannustoimittajalleen, ettei hän halua käyttää vähäistä aikaansa listojen tekemiseen. Kyllä hän tietää, keitä kirjassa on ja missä siinä liikutaan. Ehkä niin, mutta listojen tekemisestä on monenlaista hyötyä. Ne auttavat keskittymään edes hetken johonkin käsikirjoituksen rajattuun piirteeseen. Kokemukseni mukaan tämä on usein kovin vaikeaa. Lista auttaa kysymään yhä uudelleen joka nimen kohdalla, onko se todellakin tarpeellinen. Tämän lisäksi se auttaa hahmottamaan kirjan ihmis-kuvaa kokonaisuutena, huomaamaan ryhmien ja yksilöiden välisiä ajallisia ja maantieteellisiä yhteyksiä – ja eroja. Jos näitä ei hahmota, on hankala rakentaa laajemmin ymmärrettävää kontekstia tai sellaista alkua kuin esimerkiksi Sigri Sandbergin *Pimeys*-kirjassa. Lista voi myös auttaa hahmottamaan paremmin eron yksittäisen asian (sellaisen, jota kääntäjä voi selventää) ja enemmän taustoitusta vaativan piirteen välillä. Muista Sibeliuksen hiukset.

Paikkalistan tai hakemiston tekeminen auttaa taas näkemään, missä kaikkialla tarina liikkuu ja erityisesti missä järjestyksessä. Listaan kootuista paikannimistä voi piirtää kartankin, mutta kartan liittäminen kirjan sivuille tai kuvalliitteeseen ei riitä kontekstin luomiseksi. Käännösoikeuksien ostaja ei halua lukea käännösnäytettä karttaa vilkuillen tai puhelimen Wikipedia auki. Jos teoksen aihe sijoittuu merkittävin osin Suomeen, ostaja haluaa nähdä, miten ympäristöä ja yhteiskuntaa käsitellään. Myös hän haluaa tietää, kenelle kirja on tehty.

Käsitteistöä työstäessä on suuri houkutus arvioida eteen tulevia ongelmakohtia yksitellen, kysyä onko juuri tämä tässä ymmärrettävä ja tarkentaa sitä sitten muista eril-

lään. Nyt ollaan Raahessa, ymmärtääkö kukaan? Nyt tultiin Kalajoelle, mitä kerron tästä? Kotimaiselle yleisölle nämä tapauskohtaiset ratkaisut voivat riittää, onhan heillä entuudestaan parempi käsitys historiasta, ihmisistä ja maantieteestä. Uskon silti, että kokonaisuuteen panostaminen hyödyttää myös suomalaisia lukijoita. Se auttaa kirjailijaa huomaamaan tarpeetonta toistoa ja on juuri sitä massan hallintaa, joka usein erottaa hyvän tietokirjan loistavasta. Joskus nimien kerääminen tai listojen tutkiminen auttaa huomaamaan omasta tekstistä yllättäviäkin piirteitä, sellaisia, joista alkaa kehittyä koko käsikirjoituksen kattavia tasoja. Ihan niin kuin Geert Mak, Frank Westerman – tai Tiina Raevara.

IV

Aika kuluu, eli tarkenna oikein ja häivytä hyvin

2010-LUVUN myydyimpien käännoesteosten joukossa on kaksi norjalaisen journalistin Erika Fatlandin matkareportaasia. Näistä onnistunein on myös suomeksi julkaistu *Sovjetistan: matka Turkmenistaniin, Kazakstaniin, Tadžikistaniin, Kirgisiaan ja Uzbekistaniin*. Tämä lähes 500-sivuinen teos on harvinaisen pitkä norjalaiseksi vientimenestykseksi, mutta aihetta voi tällä kertaa pitää ainakin yhtenä laajuuden perusteena. Fatland kattaa kirjassa kaikki viisi Keski-Aasian entistä neuvostotasavaltaa. Niillä on pinta-alaa noin neljä miljoonaa neliökilometriä.

Fatlandin toinen teos on sekin varsin laaja – ja ehkä taas hyväksyttävästä syystä. Kirjailija kiertää kaikki Venäjän rajavaltiot ja käy myös Suomessa. Teoksen englanninkielinen käännös ilmestyi vuonna 2020 nimellä *The Border: A Journey Around Russia Through North Korea, China, Mongolia, Kazakhstan, Azerbaijan, Georgia, Ukraine, Belorussia, Lithuania, Poland, Latvia, Estonia, Finland, Norway, and the Northeast Passage*.

Luin *The Border* -kirjan vuoden 2022 helmikuussa, kun sen alkuperäisestä norjankielisestä julkaisusta oli kulunut viisi vuotta. Juuri tuolla hetkellä teos tuntui minusta auttamattoman vanhentuneelta. Aluksi uskoin, että syy tuntee-seen oli pelkästään geopoliittinen. Venäjä oli hyökännyt Ukrainaan ja vaikutti siltä, että kaikki oli muuttunut. Epäilinkin, ettei todellisuus ainakaan Venäjän Euroopan-puoleisissa rajavaltioissa voinut enää täsmätä Fatlandin kirjan kanssa. Entisistä neuvostotasavalloista kertova *Sovjetistan* ei ollut tuntunut läheskään niin aikansa eläneeltä, vaikka sen

julkaisusta oli kulunut kahdeksan vuotta, eli vielä kauemmin. Verratessani Fatlandin kahta kirjaa toisiinsa ymmärsin, ettei tiedon vanhenemisessa ollut kyse pelkästään ajasta vaan myös välimatkasta, joka tässä tapauksessa oli sekä fyysistä että henkistä. Tunsin entisiä neuvostotasavaltoja paljon huonommin kuin Venäjän Euroopan-puoleista rajaa tai jopa Pohjois-Koreaa. Kaiken kaikkiaan tieto vanhenee hitaasti sille, joka ei alun perinkään kovin paljon tiedä.

Ajan kulumisella on tietokirjallisuuden viennissä merkitystä ja myös sitä kannattaa pohtia vielä hetki. Ajatellaan asiaa vaikka näin: Teos julkaistaan Suomessa keväällä 2023 ja sen käännösoikeudet myydään melko nopeasti. Varsinaisen käännökseen ilmestymiseen menee kuitenkin aikaa, todennäköisesti ainakin vuosi, useimmiten enemmän. Kun käänös julkaistaan, siinä esiteltujen tietojen pitäisi olla kuta-kuinkin oikein. Vientiin tähtäävän kirjailijan on nähtävä oma tekstinsä myös tältä kantilta. On arvioitava, miten haavoittuvaisia aihe ja käsittelytapa ovat vuosien vierimiselle. Sitäkin on syytä miettiä, voiko ajan kulumisen ottaa huomioon jo kirjoitusvaiheessa. Tämä ei ole pikkuaasia. Ajan-kohtaisuutta miettii moni oikeuksien ostaja kirjan käännösnäytettä tai esittelytekstiä lukiessaan.

Alkuun voi päästä taas tarkastelemalle omaa tilannetta, eli sitä, minkälaista käsitystä ajasta on kirjaansa luomassa. Kuvaan tätä seuraavaksi kolmen projektiini osallistuneen suomalaisen tietokirjan avulla. Ensimmäinen niistä on Jussi Konttisen *Siperia – suomalaisen perheen ihmeellinen vuosi iki-roudan maassa*. Tein yhteistyötä Konttisen kanssa vasta kirjan Suomen-julkaisun jälkeen, kun koetimme yhdessä miettiä, miten muokata tekstiä vielä laajemmalle yleisölle sopivaksi.

Siperia-kirjan lähtökohta on mielenkiintoinen ja myös viennin kannalta edullinen. Konttinen on yksi harvoja toimittajia maailmassa, joille Venäjän valtio on myöntänyt virallisen työluvan Itä-Siperiassa sijaitsevaan Jakutian tasavaltaan. Konttinen muuttaa Jakutian pääkaupungin Jakutskin läheiseen Töhtyrin kylään ja ottaa mukaan sekä vaimon että päiväkotij- ja kouluikäiset lapset. Perheen takia Konttisen on integroiduttava kyläyhteisöön aivan toisella

tavalla kuin, jos hän olisi liikkeellä yksin. Parhaimmillaan kirja onkin kiehtova katsaus pienen siperialaisen yhteisön elämänmenoon, mutta siihen se ei jää. Konttinen matkustaa laajalti Koillis-Venäjällä ja kuvaa Siperiaa kiehtovana osana Venäjän valtiota. Vaikka teos kurkottaa silloin tällöin kauas menneisyyteen, sen tärkein fokus on siinä ajassa, jonka kirjailija itse Siperiassa viettää.

Katariina Vuori osallistui projektiini teoksella *Merireittejä menneisyyteen: kun rakastuin kuolleeseen merikapteeniin*. Se on hauska tarina suomalaisesta tietokirjailijasta, joka hullaantuu täysin tulevan teoksensa aiheesta. Vuori haluaa tietää kaiken Fridolf Höökistä, valaanpyytäjistä ja tutkimusretkeilijästä, joka johdatti 1860-luvun lopulla joukon suomalais-siirtolaisia Amurinmaalle Venäjän Kaukoitään perustamaan sosialistista utopiaa. Kootessaan siirtokunnan vaiheista kertovia hajanaisia tietoja kirjailija tekee hämmästyttävän havainnon. Jo lapsena merille lähtenyt Höök todella koki löytäneensä Amurinmaalta paratiisin. Se oli karu ja hengenvaarallinen, mutta Höökille silti täyttä totta. Tämä oivallus palauttaa Vuoren mieleen yllättäviä muistoja purjehdusmatkasta, jolle hän oli itse lähtenyt nuoruudessaan. Myös tämä matka oli ollut uhkarohkea yritys löytää utopia, onnen maa.

Vuoren kirjassa on kolme aikatasoa. Ensimmäinen on löyhästi määritelty nykyhetki 2010-luvun lopulla, josta käsin kirjailija tutkii toista aikatasoa, eli Fridolf Höökin ja tämän retkikunnan vaiheita 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Kolmas taso sijoittuu kirjailijan muistoihin 2000-luvun alkuun, kun hän lähtee nuoruuden rakastettunsa kanssa vuosia kestäneelle purjehdukselle.

Katariina Vuori osallistui projektiini ennen teoksen julkaisua Suomessa. Kiitän häntä ja kaikkia muitakin kirjailijoita, jotka ovat pohtineet kanssani viennin haastetta. Erityiskiitoksen osoitan kuitenkin Ulrika Björkstamille, sillä hän innosti minua alun perin aiheen pariin. Toimitin Björkstamin vuonna 2018 ilmestyneen teoksen *Nouse nyt: kuinka selvisin vakavasta onnettomuudesta*. Kirjan ilmestymisen jälkeen päätimme jatkaa yhteistyötämme vielä hetken ja

katsoa, osaisimmeko muokata tekstistä paremmin käännös-markkinoille sopivan.

Nouse nyt on hyvin erikoinen kertomus kaiken mullistavasta silmänräpäyksestä. Björkstam on palaamassa töistä kotiin Mexico Cityn miljoonakaupungissa, kun lentokone putoaa maahan vain muutaman kymmenen metrin päähän. Katuun iskeytyessään kone räjähtää ja sen osat polttavat Björkstamin kasvot, kädet, jalat ja selän. Pahasti loukkaantunut nuori nainen kuljetetaan sairaalaan, jossa häntä ei viivuteta kemialliseen koomaan. Näin usein tehdään samankaltaisia palovammoja saaneelle, jotta he eivät kärsisi alun kaikkein tuskallisimmista hoidoista. Björkstam on hereillä. Hänen kohtaloonsa vaikuttaa moni muukin uskomaton satutuman oikku. Niiden seurauksena Björkman kykenee kertomaan täysin poikkeuksellisen tarinan siitä, miltä tuntuu havahtua tulen keskeltä ja rakentaa pikkuhiljaa, pala palalta, tuhoutuneen elämän tilalle uusi.

Konttinen, Vuori ja Björkstam kohtaavat kukin ajan haasteen omasta lähtökohdastaan. Björkstamin kirjan merkityksellisimmät hetket ovat menneisyydessä: ne ovat onnettomuus ja sitä seuranneet ensimmäiset kuukaudet. Teos etenee suhteellisen kronologisesti onnettomuuspäivästä eteenpäin. Vuoren *Merireittejä menneisyyteen* -kirjassa aikatasot (kirjoitushetki, 1800-luku ja 2000-luvun alku) kulkevat rinnakkain. Molemmilla, Björkstamilla ja Vuorella, kuvaukset menneestä kestävät aikaa parhaiten, sillä muutama vuosi ei oleellisesti vanhenna sitä, mikä on jo ennestään vanhaa. Heidän haasteensa onkin vakuuttaa lukija kaukaisien tapahtumien merkityksestä tässä ajassa. Miksi lukijan kannattaa juuri nyt kiinnostua yli sata vuotta sitten eläneestä Fridolf Höökistä tai nuoresta naisesta, joka joutui vuosia sitten harvinaiseen onnettomuuteen.

Jussi Konttisen *Siperia*-kirjassa on hyvin monta kiinnostavaa piirrettä, yksi niistä on ilman muuta sen ajankohtaisuus. Kirjallisuusviennin näkökulmasta tämä on teoksen selkeä vahvuus. Samalla se on myös heikkous, sillä mitä enemmän aikaa kuluu, sitä vähemmän kirjan voi ajatella kuvaavan juuri nyky-Venäijää.

Tieto on kovin usein sidottu aikaan. Joskus harvoin jokin yllättävä tapahtuma kirjan julkaisun jälkeen ottaa koko teokselta pohjan pois. Useimmiten kirjan tiedot vanhenevat kukin omaan tahtiinsa, jotkut hitaasti, toiset nopeammin. Ajan kulumiseen voi joskus varautua. Jos teoksessa esitellään säännöllisesti (jopa vuosittain) päivittyviä tilastoja, kirjailija voi pyytää kääntäjää tai oikeudet ostanutta kustantajaa tuomaan uudet luvut käännökseen. Joitakin kohtia voi myös jättää kokonaan pois, jos ne eivät enää pidä paikkaansa. Joskus pelkän selventävän alaviitteen lisääminen riittää. Nämä keinot ovat mahdollisia, kun kyse on yksittäisistä ja melko pienistä muutoksista. Koko teoksen kattavaa aikakäsitystä on hyvin vaikea päivittää jälkikäteen.

Oleellista on ymmärtää juuri omaa tilannetta koskevia haasteita. Sekin on otettava huomioon, että kirjassa esiintyvien tietojen vanheneminen ei ole aina konkreettista. Joskus se on hyvin abstraktia. Ajankohtaisuudessa onkin kyse myös mielikuvista ja kirjailijan on ratkaistava, minkälaisia mielikuvia hän haluaa rakentaa. Tätä ei voi väistää. Jokaisessa tietokirjassa välitetään käsityksiä ajasta, menneestä ja kirjoitushetkestä. Näitäkin keinoja kannattaa pohtia, sillä kirjailijalla on mahdollisuus »parantaa» oman teoksensa kykyä kestää aikaa. Tässä onnistuu esimerkiksi Erika Fatland *Sovjetistan*-kirjassaan.

Fatland viittaa äärimmäisen harvoin suoraan kirjoitushetkeen tai siihen ajankohtaan, jolloin hän matkustaa entisissä neuvostotasavalloissa. Vuosilukuja hän toki käyttää, mutta pääosin vain puhuessaan kauemmas menneisyyteen sijoittuvista tapahtumista. Käsitystä »nykyhetkestä» Fatland rakentaa silti monenlaisten mielikuvien kautta. Eriytyisen hienon esimerkin tästä löytää aivan kirjan alusta. Fatland on eksynyt Turkmenistanissa vaarallisen lähelle kaasukraaterin reunaa. Epätoivoissaan hän kohottaa katseensa ylös ja toteaa: »Taivaanlaen tähdistä, joita vilisee kuin tulikärpäsiä, on vain niukasti apua. En ole mikään Marco Polo, vaan 2000-luvun matkailija, enkä osaa navigoida ilman matkapuhelimeni GPS:ää.» Kirjan loppuun sijoitetut jälkisanat on allekirjoitettu Oslossa vuonna 2014. On hyvin

todennäköistä, että Fatland matkusti suurelta osin vuosikymmenen vaihteen jälkeen. Aikaan liittyvien mielikuvien kannalta on silti parempi, että hän asemoi itsensä laajemmin, 2000-luvun matkailijaksi. Merkityksellistä on myös se, että tämä mielikuva luodaan juuri kirjan alussa.

Mitä enemmän tutkin sekä norjalaisia että alankomaalaisia tietokirjoja, sitä enemmän kiinnitin huomiota siihen, miten niissä rakennetaan käsitystä ajasta, sekä menneisyyteen sijoittuvista tapahtumista että kirjoitushetkestä. Long Litt Woon viittaa *Minun sienipolkuni* -kirjassaan hyvin hienovaraisesti siihen, milloin hänen puolisonsa kuolee. Se on olennainen tieto, sillä puolison menehtyminen saa Longin osallistumaan sienikurssille ja sysää kirjan tapahtumat liikkeelle. Lukijalle tätä ajankohtaa on silti tarpeetonta korostaa. Morten A. Strøksnes ei paljasta *Merikirjassa* milloin jäähain metsästys alkaa. Hän viittaa kyllä kirjan ensimmäisillä sivuilla erään heinäkuun lämpimiin päiviin. Sigrí Sandberg ei kerro *Pimeys*-teoksessa, milloin tarkalleen hän lähtee retkelle tunturimökilleen. On vuoden pimein aika, sen hän kertoo, ja juna Oslosta suuntaa kohti määränpäättä eräänä maanantaiaamuna. Teoksen kirjoitusajankohtaa Sandberg ei myöskään tarkenna. Viitteitä siihen voi saada katsomalla kirjan lopun lähdeluetteloa tai niin sanottua copyright-sivua (yleensä painetun kirjan kolmas sivu), joka kertoo, milloin *Pimeys* on ilmestynyt alun perin Norjassa.

Tapahtumat Long Litt Woonin, Strøksnesin ja Sandbergin teoksissa ovat henkilökohtaisia. Lukija ei entuudestaan tunne niitä ja voi olettaa, ettei häntä häiritse se, että tarkempi ajankohta jää epäselväksi. Myös Are Kalvø *Helvetillisessä vaelluskirjassa* on kyse suurelta osin henkilökohtaisista tapahtumista. Tässäkään tapauksessa kirjailija ei kerro suoraan, milloin hän päättää lähteä vaeltamaan. Kalvø ei myöskään kerro tarkkoja vuosilukuja viitatessaan patikoinnin lomassa »tuoreisiin» tutkimuksiin. Kirjan lopun lähdeluettelosta voi jälleen nähdä, miltä vuodelta nämä tutkimukset ovat. Mitä hyötyä tästä on? Entä jos Kalvø olisi viitannut hyvin suoraan kirjoitushetkeen? Muuttaisivatko nämä vuosiluvut, kuukaudet tai päivät tekstin vaikealukui-

semmäksi? En usko, että niitä on jätetty pois pelkästään sen takia. Tarkka ajan määrittäminen olisi sitonut Kalvøn kokemuksen tiukemmin yhteen hetkeen. Se olisi voinut saada kirjan näyttämään vanhentuneelta jo hyvin pian.

Meille on tuttua se, ettei tietokirjassa kannata käyttää sellaisia ilmaisuja kuin »ensi vuonna», »tänä vuonna», »viime vuonna» tai »vuosi sitten» muissa kuin suorissa lainauksissa. Emmehän me tiedä, milloin kirjaa luetaan. Tapahtuuko se julkaisuvuonna, sitä seuraavana vai vielä myöhemmin? Edellisen kaltainen tarkka viittaus ohjaa lukijaa tekemään tarkan laskelman, joka voi olla selvästi väärä. Parempi vaihtoehto on joskus suuntaa antava, kuten »äskettäin», »pari vuotta sitten» tai »viime vuosina». Norjalaisia ja alankomaalaisia tietokirjoja lukiessa tulee mieleen toinenkin ohje: nykyhetki = vähän vuosilukuja, menneisyys = paljon vuosilukuja. Tätä on sovellettu hyvin monenlaisissa teoksissa tietokirjallisuuden lajista ja tyylistä toiseen.

Joskus tarkat päivämäärät ovat oleellisia. Joskus tärkeämpää on korostaa lukijalle erityisesti sitä, missä järjestyksessä asiat tapahtuvat. Kaiken kaikkiaan kirjailijan on luotava teokseen oma tapa käsitellä aikaa. Samoin kuin esimerkiksi maantieteellisen kontekstin kohdalla myös tässä pienistä osista rakentuu kokonaisuus, jota kääntäjän on vaikea jälkikäteen muuttaa. Hän voi poistaa yksittäisiä vuosilukuja, mutta ei luoda teokseen sellaista uutta rakennetta, joka ottaa huomioon kaiken tarvittavan, kuten tekstin sisäiset viittaukset ja lähdekäytännön.

Loppusanat

KIRJA-ALAN toimintaedellytysten muuttuessa esiin nostetaan ajoittain myös viennin tarjoamat mahdollisuudet. Oman kokemuksen mukaan näissä keskusteluissa pohditaan harvoin sitä, miten tietokirjojen laatua ja soveltuvuutta laajemmille markkinoille voitaisiin parantaa. Tämä on valitettavaa, sillä kirjailijat, kustannustoimittajat ja kustantajat lopulta määrittelevät sen, minkälaisia teoksia meillä on maailmalle tarjota. Jos vientiin halutaan panna nostaa, myös heidän työtään on tuettava. Viennistä on puhuttava paljon enemmän. Tietokirjailijoille ja kustannustoimittajille on annettava mahdollisuus harjoitella ja keräyttää uusia taitoja. Tämä tarkoittaa tietenkin rahaa, mutta ei pelkästään sitä. Tarvitaan myös kykyä katsoa tulevaa vähän toisin.

Mitä jos pyytäisimme Suomen ulkopuolelta osaajia auttamaan meitä eteenpäin? Ei se tekisi meistä norjalaisia, ruotsalaisia tai alankomaalaisia vaan hyvällä onnella vielä paremmin kirjoittavia suomalaisia.

Kirjalistat

NORJALAISIA JA ALANKOMAALAISIA vientimenestyksiä kerätessäni käytin mittarina käännösoikeuksien myyntiä, sillä yksittäistä teosta koskevaan rahaan (ennakoihin tai myynnin perusteella maksettuihin tekijänoikeustuloihin) oli mahdoton päästä käsiksi. Tietoja oikeuksien myynnistä keräsin Alankomaiden kohdalla vienninedistämisorganisaatio Nederlands Letterenfondsin tietokannasta (<https://nlf.my.salesforce-sites.com/vertalingendatabase>). Muuta tietoa kirjoista keräsin kirjallisuusagenttien ja kustantamoiden sivuilta sekä Alankomaiden kansalliskirjaston tietokannasta (www.kb.nl). Norjalaisten vientimenestystä seurasin erinomaiselta Books from Norway -sivustolta (<https://booksfromnorway.com>) sekä norjalaisten kirjallisuusagenttien verkkosivuillaan julkaisemista tiedoista. Laskin erillisinä kertoina myynnit Isoon-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin, vaikka kieli on sama.

Käännösoikeuksien myyntitilanne on aikaan sidottu. Kokosin kirjalistat etupäässä vuonna 2020, mutta täydensin ja tarkistin myyntejä muutamaan otteeseen sen jälkeen. Joidenkin kirjojen kohdalla on oikeuksia varmasti myyty sittemmin lisää. Listassa ilmoitettua numeroa voi pitää eräänlaisena pohjalukuna.

Ennen kirjojen lukemista yritin löytää sivumäärän lisäksi vielä yhden tavan verrata niitä toisiinsa. Päädyin kirjaamaan ylös kaikkien teoksissa esiintyvien henkilöiden nimet ja kansalaisuudet. Jos kansalaisuutta ei ilmaistu kirjan leipätekstissä, selvitin sen muuten. Tämän jälkeen laskin,

kuinka suuri prosentti alankomaalaisissa kirjoissa mainituista ihmisistä oli »alankomaalaisia» ja norjalaisissa »norjalaisia». Tämä antaa tietenkin hyvin puutteellisen käsityksen todellisuudesta. On mahdoton sanoa, vaikuttaako kirjoissa esiintyvien henkilöiden kansallisuus siihen, miksi joku teos menestyy kirjailijan kotimaassa tai maailmalla. Tämän lisäksi kansalaisuus on itsessään muuttuva käsite, yhdellä ihmisellä voi olla useampia kansalaisuuksia elämänsä aikana. Joskus kirjassa taas on vähän ihmisiä jo pelkästään aiheen takia. Nimien kerääminen ja prosenttilukujen laskeminen olikin minulle eräänlainen ajatusleikki. Yritin sillä hidastaa lukuvauhtiani, jotta huomaisin suurten linjojen lisäksi myös yksityiskohtia. Nimien lisäksi otin muistiin myös muita mainintoja »norjalaisuudesta» tai »alankomaalaisuudesta»: paikkoja, asioita, suoria viittauksia kulttuuriin tai kansalaisuuteen. Vaikka en niitä laskenut tai verrannut, saatoin merkintöjen avulla palata myöhemmin helposti katsomaan, miten yksittäisissä kirjoissa oli käsitelty kutakin maata, esimerkiksi sen maantiedettä tai historiaa.

Laskin myös sitä, kuinka paljon amerikkalaisia tai isobritannialaisia kussakin kirjassa esiintyi. Yritin näin hahmottaa, miten suuri merkitys näillä vaikutusvaltaisilla kulttuuri- ja kielialueilla oli ollut sisältöön. Olivatko kirjailijat hakeneet Yhdysvalloista tai Isosta-Britanniasta tukea ajatuksilleen enemmän kuin muualta? Pienen otantani perusteella alankomaalaisissa vientimenestyksissä tukeudutaan erityisesti yhdysvaltalaisiin ja isobritannialaisiin, sen jälkeen ranskalaisiin ja saksalaisiin. Eteläeurooppalaiset tai itäeurooppalaiset ovat harvassa ja vielä harvemmassa ovat Afrikasta, Aasiasta tai Etelä-Amerikasta tulevat ihmiset. Norjalaisissa tietokirjoissa paino Yhdysvalloilla ja Isolla-Britannialla ei ollut näin suuri. Tämä olkoon anekdoottimainen viittaus siihen, miten erilaisin eväin kirjailijat Alankomaissa ja Norjassa ovat maailmalla menestyneet.

Norjalaiselta listalta poistin viennissä varsin hyvin menestyneen Hedvig Montgomeryn kolme lastenkasvatusta käsittelevää kirjaa. Jätin luettavakseni vain yhden sillä aja-

tuksella, että muut kolme ovat todennäköisesti suhteellisen samanlaisia.

Alankomaalaisista teoksista yksi on julkaistu alun perin 2001. Se on Douwe Draaisman *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt*. Draaisman laajasta tuotannosta on julkaistu Suomessa ainoastaan tämä teos vuonna 2011 nimellä *Muistikirja: ensimmäisistä muistoista unohtamisen usvaan* (Atena). Valitsin sen siksi, että kirja on saatavilla helposti myös täällä.

En ottanut lähempään tarkasteluun alankomaalaisen listan holokaustia eli juutalaisten kansanmurhaa tavalla tai toisella käsittelevät tietokirjoja, koska Suomessa on vähän materiaalia tätä aihetta käsittelevien teoksiin. Kahdenkymmenen menestyneimmän tietokirjan joukossa näitä oli neljä, kolme eniten käännösoikeuksia myynyttä on myös suomennettu (*Pääteasema Auschwitz, Auschwitzin sisaret ja Nimeni on Selma: juutalaisen vastarintataistelijan muistelmat*). Neljäs, Paul Glaserin *Tante Roosje*, on luettavissa Suomessa englanninkielisenä käännöksenä (*Dancing with the Enemy: My Family's Holocaust Secret*) muun muassa lukuaikapalvelu Nextoryn kautta.

Alankomaiden juutalaisväestöstä tuhoutui sotavuosien aikana 75 prosenttia, enemmän kuin missään muussa natsi-Saksan miehittämässä Länsi-Euroopan maassa. Maassa on ollut sodanjälkeisinä vuosikymmeninä paljon ihmisiä, joita tapahtumat ovat tavalla tai toisella koskettaneet ja siellä julkaistaan yhä melko runsaasti aihetta käsitteleviä teoksia. Kootessani listoja huomasin silti, että Amsterdamissa sodan aikana asunut ja vuonna 1945 Bergen-Belsenin keskitysleirillä kuollut Anne Frank on edelleen yksi käännetyimpiä alankomaalaisia kirjailijoita.

Alankomaat tietokirjat 2010–2020

[1]

RUTGER BREGMAN

Hyvän historia: ihmiskunta uudessa valossa, suom. Mari

Janatuinen (Atena / 441 s. / 2020)

De meeste mensen deugen. Een nieuwe geschiedenis van de mens

(De Correspondent / 528 s. / 2019)

Oikeuksia myyty 39

[2]

RUTGER BREGMAN

Ilmaista rahaa kaikille ja muita ideoita, jotka pelastavat maa-

ilman, suom. Mari Janatuinen (Atena / 321 s. / 2018)

Gratis geld voor iedereen (De Correspondent / 288 s. / 2014)

Oikeuksia myyty 35

[3]

EDDY DE WIND

Pääteasema Auschwitz: selviytyjän muistiinpanot leiriltä,

suom. Sanna van Leeuwen (WSOY / 253 s. / 2020)

Eindstation Auschwitz (Meulenhoff / 222 s. / 2020)

Oikeuksia myyty 29

[4]

DAVID VAN REYBROUCK

Against Elections: The Case for Democracy, englannin-

kielinen käännös Liz Waters (Seven Stories Press /

208 s. / 2018)

Tegen verkiezingen (De Bezige Bij / 174 s. / 2013)

Oikeuksia myyty 21

[5]

JORIS LUYENDIJK

Rahan ruhtinaat: matka pankkiirien suljettuun maailmaan,

suom. Mari Janatuinen (Atena / 266 s. / 2016)

Dit kan niet waar zijn: Onder bankiers (Atlas Contact /

207 s. / 2015)

Oikeuksia myyty 16

[6]

ROXANE VAN IPEREN

Auschwitzin sisaret, suom. englanninkielisestä

käännöksestä *The Sisters of Auschwitz* Sirpa

Parviainen (Bazar / 365 s. / 2020)

't Hooge Nest (Lebowski / 381 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 15

[7]

EVA MEIJER

Mistä valaat laulavat? Eläinten kiehtova kieli, suom. Mari

Janatuinen (Art House / 214 s. / 2018)

Dierentalen (ISVW Uitgevers / 175 s. / 2016)

Oikeuksia myyty 15

[8]

ARNOLD VAN DE LAAR

Under the Knife: A History of Surgery in 28 Remarkable Operations,

englanninkielinen käännös Andy Brown (St. Martin's

Press / 368 s. / 2018)

Onder het mes. De beroemdste patiënten en operaties uit de geschie-

denis van de chirurgie (Thomas Rap / 414 s. / 2014)

Oikeuksia myyty 15

[9]

DICK SWAAB

We Are Our Brains: From the Womb to Alzheimer's,
englanninkielinen käännös Jane Hedley-Prôle
(Allen Lane / 448 s. / 2014)

Wij zijn ons brein. Van baarmoeder tot Alzheimer (Contact /
480 s. / 2010)

Oikeuksia myyty 15

[10]

STEFAN BUIJSMAN

*Pluses and Minuses: How Maths Makes the World More
Manageable*, englanninkielinen käännös Andy
Brown (Weidenfeld & Nicolson / 199 s. / 2020)

Plussen en minnen. Wiskunde en de wereld om ons heen
(De Bezige Bij / 208 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 14

[11]

DAVID VAN REYBROUCK

Kongo: historia, suom. Antero Helasvuori (Siltala /
655 s. / 2013)

Congo. Een geschiedenis (De Bezige Bij / 680 s. / 2010)

Oikeuksia myyty 14

[12]

SELMA VAN DE PERRE

Nimeni on Selma: juutalaisen vastarintataistelijan muistelmat,
suom. Mari Janatuinen (Tammi / 203 s. / 2021)

*Mijn naam is Selma: Het uitzonderlijke verhaal van een joodse
verzetvrouw* (Thomas Rap / 237 s. / 2020)

Oikeuksia myyty 14

[13]

SANNE BLAUW

The Number Bias: How Numbers Dominate Our World and Why That Is a Problem We Need to Fix, englanninkielinen
käännös Suzanne Heukensfeld Jansen (Sceptre /
175 s. / 2021)

*Het bestverkochte boek ooit (met deze titel). Hoe cijfers ons leiden,
verleiden en misleiden* (De Correspondent / 202 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 13

[14]

GEERT MAK

In America. Travels with John Steinbeck, englanninkielinen
käännös Liz Waters (Harvill Secker / 550 s. / 2014)

Reizen zonder John. Op zoek naar Amerika (Atlas Contact /
564 s. / 2012)

Oikeuksia myyty 11

[15]

FRANK WESTERMAN

*Brother Mendel's Perfect Horse: Man and Beast in an Age of Human
Warfare*, englanninkielinen käännös Sam Garrett
(Harvill Secker / 240 s. / 2012)

Dier, bovendier (Atlas Contact / 256 s. / 2010)

Oikeuksia myyty 11

[16]

PAUL GLASER

Dancing with the Enemy: My Family's Holocaust Secret,
englanninkielinen käännös Brian Doyle (Oneworld
Publications / 320 s. / 2015)

Tante Roosje (Uitgeverij Verbum / 295 s. / 2010)

Oikeuksia myyty 10

[17]

FRANK WESTERMAN

We, Hominids: A Journey into What Makes Us Human,
englanninkielinen käännös Sam Garrett (Apollo /
300 s. / 2022)

Wij, de mens (Querido Fosfor / 288 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 9

[18]

DOUWE DRAAISMA

Forgetting: Myths, Perils and Compensations, englannin-
kielinen käännös Liz Waters (Yale University Press/
288 s. / 2015)

Vergeetboek (Historische Uitgeverij / 272 s. / 2010)

Oikeuksia myyty 8

[19]

ARTHUR BRAND

Hitlerin hevoset: tositarina taidekaupan pimeältä puolelta,
suom. Raimo Salminen (Gummerus / 240 s. / 2022)

*De paarden van Hitler: Het waargebeurde verhaal van de
detective die infiltreerde in de nazi-onderwereld* (Meulen-
hoff Boekerij / 288 s. / 2019)

Oikeuksia myyty 8

Julkaistu ennen vuotta 2010

[20]

DOUWE DRAAISMA

Muistikirja: ensimmäisistä muistoista unohtamisen usvaan,
suom. Sanna Van Leeuwen (Atena / 381 s. / 2011)

Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt (Historische
Uitgeverij / 256 s. / 2001)

Oikeuksia myyty 21

Norja, tietokirjat 2010–2020

[1]

ERLING KAGGE

Hiljaisuus melun ja kiireen keskellä, suom. Katriina Huttunen
(Gummerus / 144 s. / 2017)

Stilhet i støyens tid. Gleden ved å stenge verden ute (Kagge Forlag /
144 s. / 2016)

Oikeuksia myyty 37

[2]

NINA BROCHMANN, ELLEN STØKKEN DAHL &
HANNE SIGBJØRNSEN TEGNEHANNE

Vau, mikä vagina! suom. Elina Lustig (Otava / 328 s. / 2018)

Gleden med skjeden (Aschehoug Forlag / 300 s. / 2017)

Oikeuksia myyty 34

[3]

HEDVIG MONTGOMERY

Föräldramagi, ruotsinkielinen käännös Sabina Söderlund
(HarperLife / 182 s. / 2019)

Foreldremagi (Pilar / 185 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 26

[4]

MORTEN A. STRØKSNES

*Merikirja eli kuinka pyydystää jättihaita kumiveneestä isolla
merellä neljänä vuodenaikana*, suom. Katriina Huttunen

(Gummerus / 312 s. / 2018)

*Havboka, eller Kunsten å fange en kjempehai fra en gummibåt
på et stort hav gjennom fire årstider* (Forlaget Oktober /
320 s. / 2015)

Oikeuksia myyty 26

[5]

ANNE SVERDRUP-THYGESON

*Jos hyönteiset katoavat... harvinaistuvat, hyödylliset pikkuötökät,
joita ilman emme tule toimeen, suom. Katarina Luoma
(Minerva / 222 s. / 2019)*

*Insektenes planet: Om de rare, nyttige og fascinerende småkrypene vi
ikke kan leve uten (J. M. Stenersens Forlag / 224 s. / 2018)*

Oikeuksia myyty 24

[6]

KATHARINA VESTRE

*The Making of You: A Journey from Cell to Human, englannin-
kielinen käännös Matt Bagguley (Profile Books /
161 s. / 2019)*

*Det første mysteriet: Historien om deg – før du ble født (Asche-
houg / 150 s. / 2018)*

Oikeuksia myyty 23

[7]

ERIKA FATLAND

*Sovjetistan: matka Turkmenistaniin, Kazakstaniin, Tadžiki-
staniin, Kirgisiaan ja Uzbekistaniin, suom. Hanna Tarkka
(Siltala / 478 s. / 2015)*

*Sovjetistan. En reise gjennom Turkmenistan, Kasakhstan, Tadsjiki-
stan, Kirgisistan og Usbekistan (Kagge Forlag / 495 s. /
2014)*

Oikeuksia myyty 23

[8]

ERLING KAGGE

*Kaikki paitsi käveleminen on turhaa, suom. Kari Koski
(Art House / 152 s. / 2020)*

Å gå. Ett skritt av gangen (Kagge Forlag / 109 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 21

[9]

KAJA NORDENGEN

Ainutlaatuiset aivot, suom. Susanna Paarma (Bazar / 208 s. / 2017)

Hjernen er stjernen. Ditt eneste uerstattelige organ (Kagge Forlag / 207 s. / 2016)

Oikeuksia myyty 21

[10]

BJØRN BERGE

Kartalta kadonneet: 1800- ja 1900-luvun unohdetut maat, suom. Taija Votkin (Art House / 236 s. / 2016)

Landene som forsvant 1840–1970 (Spartacus / 239 s. / 2016)

Oikeuksia myyty 20

[11]

OLAV SCHEWE

Superstudent: effektivare inläring, för bättre betyg, ruotsinkielinen käännös Elisabeth Tauvon & Gunbritt Geijer (Akademius Förlag / 192 s. / 2019)

Superstudent: Lær mer effektivt, få bedre karakterer (Universitetsforlaget / 105 s. / 2014)

Oikeuksia myyty 19

[12]

ERIKA FATLAND

The Border: A Journey Around Russia Through North Korea, China, Mongolia, Kazakhstan, Azerbaijan, Georgia, Ukraine, Belorussia, Lithuania, Poland, Latvia, Estonia, Finland, Norway, and the Northeast Passage, englanninkielinen käännös Kari Dickson (Maclehose Press / 611 s. / 2020)

Grensen. En reise rundt Russland gjennom Nord-Korea, Kina, Mongolia, Kasakhstan, Aserbajdsjan, Georgia, Ukraina, Hviterussland, Litauen, Polen, Latvia, Estland, Finland og Norge samt Nordøstpassasjen (Kagge Forlag / 450 s. / 2017)

Oikeuksia myyty 18

[13]

LARS MYTTING

Täyttä puuta: pilko, pinoa ja kuivaa: puulämmittämisen taito, suom. Seppo Hovila; Suomen oloihin toimittanut Anssi Orrenmaa (Bazar / 191 s. / 2013)

Hel ved. Alt om hogging, stabling og tørking – og vedfyrings sjel (Kagge Forlag / 156 s. / 2011)

Oikeuksia myyty 17

[14]

BERGSVEINN BIRGISSON

Musta viikinki, suom. Marjakaisa Matthíasson uusitusta islanninkielisestä laitoksesta *Leitin að svarta víkingunum* (Bazar / 438 s. / 2019)

Norjankielinen alkuteos *Den svarte vikingen* (Vigmostad & Bjørke / 303 s. / 2015, 2019)

Oikeuksia myyty 17

[15]

LONG LITT WOON

Minun sienipolkuni: sienestyksen parantava vaikutus, suom.

Pirkko Talvio-Jaatinen (Nemo / 336 s. / 2018)

Stien tilbake til livet. Om sopp og sorg (Vigmostad og Bjørke / 300 s. / 2017)

Oikeuksia myyty 16

[16]

ERIK BERTRAND LARSEN

Paras, suom. Päivi Kivelä (Bazar / 248 s. / 2014)

Bli best med mental trening (J. M. Stenersen Forlag / 247 s. / 2012)

Oikeuksia myyty 16

[17]

ANNE SVERDRUP-THYGESON

Luonnon varassa: lajien monimuotoisuus elämän suojelijana,
suom. Virpi Vainikainen (Bazar / 300 s. / 2022)

På naturens skuldre. Hvordan ti millioner arter redder livet ditt
(Kagge Forlag / 220 s. / 2020)

Oikeuksia myyty 14

[18]

THOMAS REINERTSEN BERG

Theatre of the World: The Maps That Made History, englannin-
kielinen käännös Alison McCullough (Hodder &
Stoughton / 367 s. / 2018)

Verdensteater. Kartenes historie (Forlaget Press / 350 s. / 2017)

Oikeuksia myyty 14

[19]

ERIK BERTRAND LARSEN

Helvetinviikko: 7 päivää jotka muuttavat elämäsi, suom. Päivi
Kivelä (Bazar / 251 s. / 2015)

Helvettesuka. Sju dager som forandrer livet ditt (J. M. Stenersen
Forlag / 287 s. / 2013)

Oikeuksia myyty 13

[20]

MIKAL HEM

How to Be a Dictator: An Irreverent Guide, englanninkielinen
käännös Kerri Pierce (Arcade Publishing / 200 s. /
2017)

Kanskje jeg kan bli diktator. En håndbook (Pax Forlag / 176 s. /
2012)

Oikeuksia myyty 13

[21]

ARE KALVØ

Helvetillinen vaelluskirja, suom. Aki Räsänen (Aula & Co /
366 s. / 2020)

Hyttebok frå helvete (Kagge Forlag / 328 s. / 2018)

Oikeuksia myyty 12

[22]

ANNE LENE JOHNSEN & ELIN NATÅS

Ymmärrä matematiikkaa: 23-metodilla menestykseen,
suom. Virpi Vainikainen (Bazar / 284 s. / 2018)

Hvordan Fatte Matte (Panta Forlag / 288 s. / 2017)

Oikeuksia myyty 11

[23]

ERLING KAGGE

Kaikki mitä olen oppinut naparekilläni, suom. Kari Koski
(Art House / 149 s. / 2021)

Alt jeg ikke lærte på skolen (Kagge Forlag / 176 s. / 2019)

Oikeuksia myyty 10

[24]

SIGRI SANDBERG

Pimeys: tähtiä, pelkoa ja viisi yötä yksin tunturissa, suom.

Pirkko Talvio-Jaatinen (Nemo / 166 s. / 2020)

*Mørke. Stjerner, redsel og fem netter på Finse (Samlaget /
156 s. / 2019)*

Oikeuksia myyty 10

Kiitokset

KIITÄN KAIKKIA projektiini osallistuneita kirjailijoita, kustannustoimittajia ja kustantajia. Kiitän myös haastatteluihin ja juttutuokioihin suostuneita. Mainitsen heistä tekstissä vain muutaman nimeltä. Näin sovin etukäteen, jotta mahdollisimman moni voisi puhua vientiasioista vapaasti ja halutessaan myös kriittisesti.

Kiitän Jenny ja Antti Wihurin rahastoa projektilleni myönnetystä apurahasta ja Kirjallisuuden vientikeskus FILIä asiantuntemuksesta ja avusta koko projektini aikana. Erityisen kiitollinen olen FILIn tietokirjallisuuden asiantuntija Johanna Pitkäselle hänen merkittävästä tuestaan.

Muut lähteet

- AHO, MERJA & MOSTER, STEFAN *FILIn opas kirjallisuuden kääntäjille*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021110954499>
- BJÖRKSTAM, ULRICA *Nouse nyt: kuinka selvisin vakavasta onnettomuudesta*. WSOY, 2018.
- FREEDLAND, JONATHAN »Rutger Bregman: the Dutch historian who rocked Davos and unearthed the real Lord of the Flies». *The Guardian*, 2020. <https://www.theguardian.com/books/2020/may/09/rutger-bregman-our-secret-superpower-is-our-ability-to-cooperate>
- HAMILTON, ROSIE »Book Review: Humankind: A Hopeful History by Rutger Bregman», *LSE Review of Books*, 2021. <https://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2021/02/11/book-review-humankind-a-hopeful-history-by-rutger-bregman>
- KAGGE, ERLING *Manhattanin alla: matka New Yorkin sisuksiin*, suomentanut Katariina Huttunen. Johnny Kniga, 2014.
- KONTTINEN, JUSSI *Siperia: suomalaisen perheen ihmeellinen vuosi ikiroudan maassa*. HS Kirjat, 2019.
- LUYENDIJK, JORIS *Hello everybody! One journalist's search for the truth in the Middle East*. Profile Books, 2010.
- MATTHEWS, DYLAN »Meet the folk hero of Davos: the writer who told the rich to stop dodging taxes», *VOX*, 2019. <https://www.vox.com/future-perfect/2019/1/30/18203911/davos-rutger-bregman-historian-taxes-philanthropy>

- POOLE, STEPHEN »Review: Humankind by Rutger Bregman review – why we are all deep-down decent». *The Guardian*, 2020. <https://www.theguardian.com/books/2020/jun/10/humankind-by-rutger-bregman-review-a-hopeful-history-of-our-nature>
- RAEVAARA, TIINA *Minä, koira ja ihmiskunta: lajien välisen yhteiselon historia*. Like Kustannus, 2022.
- STRELLMAN, URPU *Rajatonta tietoa – eli miten viedä suomalaista tietokirjallisuutta ulkomaille*. Suomen tietokirjailijat ry, 2020. <https://www.suomentietokirjailijat.fi/media/julkaisut/rajatonta-tietoa-final.pdf>.
- SVENSSON, PATRIK *Ankeriaan testamentti: pojasta, isästä ja maailman arvoituksellisimmasta kalasta, suomentanut Marja Kauhanen*. Tammi, 2020.
- THE DAILY SHOW »Rutger Bregman – ‘Utopia for Realists’ and Big Ideas for an Equitable Economy». 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=QbTWxFwuQtM>
- VUORI, KATARIINA *Merireittejä menneisyyteen: kuinka rakastuin kuolleeseen merikapteeniin*. Like Kustannus, 2022.

